

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 03317

DER GOYRL FUN UNZERE
YIDISHISTISHE SHULN

Solomon Simon

•

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

שלמה סיימאן

דער גורל
פון אונדזערע
יידישיסטישע שולן

אן אפרוק פון „פרייע ארבעטער שטימע“

ארויסגעגעבן מיט דער הילף פון
„טארטשינער וואלינער יאנג מענס אסאסיאיישאן“ און
תנ"ך חברה ביי דער שלום עליכם פאלקס שול נ' פופצן
תשט"ז — 1956

א י נ ה א ל ט

אריינפיר

[זייט 1]

דער חומש פאר קינדער

[זייט 3]

זילוולים און בילכולים

[זייט 7]

דער איצטיקער מצב פון די שולן

[זייט 11]

די וויכטיקייט פון די וועלטלעכע שולן

[זייט 15]

די געבימענע לאגע

[זייט 19]

א נייע אריענטאציע

[זייט 23]

א נאכווארט, ספעציעל פאר דער סעריע געדרוקט

אין „די פרעסע“ אין ארגענטינע

[זייט 29]

אַרײנפיר

איך בין פאַרבונדן מיט די יידישיסטישע שולן פולע דרייסיק יאָר. דורך דער צייט בין איך געווען גאַנצע פינף און צוואַנציק יאָר אַ מיטגליד אין דער אַדמיניסטראַציע פון דעם שלום עליכם פּאַלקס אינסטיטוט. אויך איצט בין איך אַ מיטגליד פון דער אַדמיניסטראַציע. כמעט פולע פופצן יאָר, במירוּגין, בין איך געווען דער פרעזידענט פון דעם שלום עליכם פּאַלקס אינסטיטוט. פופצן יאָר בין איך אויך געווען אין דער רעדאַקציע פון דעם „קינדער זשורנאַל“ אַרויסגעגעבן פון שלום עליכם פּאַלקס אינסטיטוט; דריי יאָר פאַראַנט-וואַרטלעכער רעדאַקטאָר. איך בין דער מחבר פון אַכט קינדער ביכער, צוויי פון זיי זיינען איבערגעזעצט געוואָרן אויף ענגליש, וואָס זיינען זיך צוגאַנגען אין צוואַנציק טויזנט קאָפּיעס. צווישן די אַכט איז דאָ דער „חומש פאַר קינדער“ אויך „יהושע און שופטים“ פאַר יוגנט. איך פיר איצט אַן מיט דער שלום עליכם שול נומער פופצן און איך לערן מיט צוויי תנ"ך חברות — איין חברה תנ"ך אין שלום עליכם שול פופצן און די אַנדערע איז אין רייזען שול פון נאַציאָנאַלן אַרבעטער פאַרבאַנד. איך האָב אַנגעשריבן צוויי טעאָרעטישע ביכער וועגן מהות פון יידישקייט „ידן צווישן פעלקער“ און „תוך יידישקייט“.

איך דערמאָן די אַלע זאַכן, נישט חלילה צו אויספיינען זיך, נאָר צו אַנווייזן דעם לייענער, אַז די אַרטיקלען זיינען נישט געשריבן געוואָרן פון אַ שונא פון די יידישיסטישע שולן, אַדער פון איינעם, וואָס איז אַוועק פון דער יידישיס-טישער שול באַוועגונג צו אַן אַנדער סעקטאָר, נאָר פון אַן אינעווייניקסטן מענטשן, פון איינעם, וואָס שטייט ביי דער אַרבעט.

די אַרטיקלען זיינען נישט געשריבן געוואָרן גלאַט לשם שרייבן. איך וויל דאָ ציטירן אַ מימרא פון חסידישן רבין,

וואס האָט געזאָגט צו זיין עולם : „ס'הייבט במדומים, שלא לדרוש כיוונתי אלא להסיר מכשול מפני אדם“ — „דער אויבערשטער איז מיין עדות, און נישט גלאַט דרשהנען בין איך אויסן געווען, נאָר אַפצוטאָן אַ שטריוכלונג פון די מענטשן.“ איך האָב אָנגעשריבן די אַרטיקלען און אַפּשר וועלן מיר, די טוער אַרום די שול, זיך אַרומזען, און דער וועג אויף וועלכן מיר זיינען ביז איצט געגאַנגען פירט אין ערגעץ ניט און מיר וועלן אָנהייבן און איבערשאַצונג און מיר'ן אָנגעמען אַ נייע אַריענטאָציע. דער יידישער וועלטלעכער סעקטאר איז געווען אַ דינאַמישער כוח אויף דער יידישער גאַס און ער טאָר נישט פאַרשווינדן.

איך וויל זיך אָנשולדיקן פאַרן לייענער פאַר דעם פּערזענלעכן טאָן אין די ערשטע צוויי אַרטיקלען, אָבער דווקא די פּערזענלעכער דערפאַרונג אַרום דעם צוגרייטן פון דעם „חומש פאַר קינדער“ גיט אַ קלאַר בילד פון אונדזער אינטע- לעקטואַלן מצב און גייסטיקער ניוואַ פון אונדזער יידישיסטישן סעקולאַרן סעקטאר.

מיט באַשיידנקייט, מיט צער, מיט ציטער און שרעק האָב איך אָנגעשריבן דידאַליקע אַרבעט. איך האָב אָנגעשריבן די אַרטיקלען, ווייל איך האָב געהאַלטן אַז עס איז מיין חוב דאָס צו טאָן. אויף מיין באַשיידענעם אופן פּרוּביר איך פירן די שול וואו איך בין אַקטיוו, אויף מיין וועג. אָבער די אַלטע אפיקורסישע אַבערגלויבנס זיינען טיף איינגעוואַרצלט ביי דעם יידישיסטישן סעקולאַרן סעקטאר. די אַמאָליקע צאַמען ברעכערס ציטערן פאַר יעדן שינוי. בלייבט כמעט אַלץ ביים אַלטן.

איך האָף, אַז די סעריע אַרטיקלען, וואָס דערשיינט איצט אין אַ פאַמפלעט, וועט דערוועקן אַ ברייטע דיסקוסיע און מיר וועלן זיך דערריידן צו עפּעס. מיר טאָרן ניט בלייבן גלייכגילטיק און צופרידן און לאָזן אַזאַ וויכטיקע אינסטיטוציע ווי אונדזער שול וועזן זיך צעפאַלן.

י"ח סיון, תשט"ז.

דער חומש פאר קינדער

די יידישע ליטעראטור זיינען אויך אן אפצווייג פון חומש. דער אמתער אמת איז, אז אן דעם חומש וואלט ניט געווען קיין יידיש פאלק. דערי-בער איז קלאר, אז א יידיש קינד, וואס קען ניט קיין חומש, אויף איינעם פון די יידישע לשונות, קען ניט זיין קיין שעפערישער ייד און קיין אקטיווער מיטגליד אין יידישן פאלקס-לעבן.

דער אנדערער צד האט געטענהט: דער חומש איז א רעליגיעז בוך. מיר זיינען ניט קיין רעליגיעזע יידן. מיר פירן אן מיט יידישע וועלטלעכע פאלקשולן. וועלן מיר איינפירן דעם חומש אין אונדזערע שולן, ווערט איבערגעשטעלט דער טראַפּ פון אונדזער וועלט-באָנעם. דער חומש איז פול מיט אַ גאָט, וואָס באַשטראַפּט, באַלוינט און גיט אַכטונג אויפן יחיד און כלל. מיר האַלטן אָבער, אַז דער מענטש גיט אַכטונג אויף זיך אַליין. יונגע קינדער וועלן אויפנעמען דעם חומש ווי דעם לעצטן און איין איינ-ציקן אמת. און דאָס זיינען מיר ניט אויסן מיט אונדזערע שולן. איי דער חומש און די נביאים ראשונים ווי דער יסוד פון יידישער קולטור? מיר גיבן דעם עיקר פון חומש און די נביאים ראשונים צו אונדזערע קינדער. מיר לערנען דאָך מיט זיי מעשה-העלך פון חומש. מיר גיבן אַי-בער די קינדער די ווערטפולע לע-גענדעס און די וויכטיקע היסטאָרישע געשעענישן פון אונדזער פאלק אין מעשה-פאָרם. אָבער מיר לערנען דאָס אויף אַזאַ אופן, אַז עס פאַרלייקנט ניט אונדזער וועלט-באָנעם.

אַ שאַד, אַ שאַד, וואָס עס איז ניט

אין בין נאָר וואָס געקומען פון אַ זיצונג פון דעם פאַרלאַג „מתנות“, ביים שלום עליכם פאלקס אינסטי-טוט. די קאָמיסיע פון פאַרלאַג האָט באַשטימט ניט איבערצודרוקן דעם „חומש פאַר קינדער“. די סיבה איז — דער חומש איז צו שווער פאַר די קינדער פון די העכערע קלאַסן פון די שלום-עליכם פאלקשולן.

ס'איז ניט געשטאַרבן קיין טעקסט-בוך, ס'איז געשטאַרבן אַן אידישע, וואָס איז געווען פאַרבונדן מיט טרוי-מען און האַפּענונגען אויף אַ פאַר-טיפּטער יידישער דערציאונג.

אַט ערשט נעכטן איז עס געווען. אמת פולע זיבעצן יאָר זיינען שוין אַריבער, אָבער אַט זע אין די שטור-רעמדיקע קאָנפערענץ פון דעם שלום-עליכם פאלקס אינסטיטוט, וואָס איז אַפּגעהאַלטן געוואָרן אין בויבעריק, און אין הער די היציקע דעבאַטעס, די פלאַמענדיקע וויכוחים און די ליידישאַפטלעכע רעפּעראַטן פאַר און קענען דעם לימוד פון חומש אין די פאלקשולן.

עס זיינען געווען צוויי שאַרפע צדדים. איין צד האָט געטענהט: עס קאָן ניט געמאַלט זיין קיין יידישע דערציאונג אַן דעם לימוד פון חומש. דער חומש איז דער יסוד פון דער גאַנצער יידישער קולטור. אַן דעם חומש האָט ניט געקאָנט געמאַלט זיין קיין נבואה. אַן דעם חומש וואַלט ניט אויפגעקומען קיין משנה, קיין גמרא, קיין מדרש, קיין קבלה — בכלל וואַלט אַן דעם חומש ניט געקאָנט געמאַלט זיין קיין יידישער וועלט-באָנעם. די מאַדערנע העברעאישע ליטעראַטור,

דער גורל פון אונזערע יידישטישע שולן

פרייד — עס האָט מיר גענומען איבער אַ האַלב יאָר זיך צו באַקענען מיט די קיצורים פון חומש אין העב־רעאיש און ענגליש און דעם איין און איינציקן קיצור אויף יידיש — גע־מאַכט פון ביאָליק, מענדעלע מוכר־ספרים און ראַזניצקי. דאָס איז גע־ווען אַ פריידיקע און אָנגענעמע אַר־בעט, יעדער קיצור האָט געהאַט זיין פאַרוואָס. דורך אימפליקאציע האָב איך געקענט זען יעדן צונויפשמעלערס געשמאַק און זיך באַצייאונג צו די הייליקע טעקסטן. אַ צוויי חדשים האָט געדויערט צו מאַכן מיין אַפ־קלייב. די אַרבעט איז געווען פשוט פאַרכאַפנדיק. שווערער איז געווען ווען איך האָב אָנגעהויבן אַראַפ־שרייבן יוואַשעס טעקסט.

לכתחילה האָב איך געמיינט אַז דער עיקר אַרבעט באַשטייט פון אַפ־קלייבן און אויסגלייכן די פאַרשיידע־נע ווערסיעס. דער טעקסט וועט דאָך גענומען ווערן פון תרגום יהוּש. אָבער ווען איך האָב אָנגעהויבן צו־נויפשמעלן דעם חומש האָב איך זיך אַרומגעזען אַז יוואַשעס איבערזע־צונג איז לגמרי ניט פאַסיק פאַר די קינדער אין דער עלטער פון די פאַלק־שולן. יוואַשעס טעקסט איז צו־פינקטלעך, צו־וויסנשאַפטלעך, צו־ווערטערלעך און אַפט אַזוי ניט קלאָר ווי דער העברעאישער טעקסט. מען דאַרף האָבן אַ פירוש אויף דער איבערזעצונג ווי אויף דעם אַריגי־נאַל. איך האָב אָנגעהויבן אַפּווייכן אַ היפש ביסל פון יוואַשעס נוסח. די אַרבעט פון מאַכן פאַקטיש אַ נייע איבערזעצונג איז געווען זייער אַ שווערע. עס האָט גענומען מער ווי צוויי יאָר. איך בין פאַרטיק געוואָרן און איבערגעגעבן דעם כתב־יד צו דער פעדאָאָגישער קאָמיסיע. די צרות מיינע האָבן זיך אָנגע־הויבן.

געבליבן קיין סטענאַגראַפישער באַ־ריכט פון יענער היסטאָרישער קאַב־פערענץ. די וויכוחים מיט זייער ערנסט, וואַלטן געווען אַ מוסטער ווי אַזוי פרינציפיעלע מענטשן האָבן אַב־געפירט אַ קאַמף און ווי אַזאַ קאַמף דאַרף אָנגעפירט ווערן. עס איז גע־ווען אַ מחלוקת לשם שמים — ליידיג־שאַפטלעך, היציק, שטורעמדיק, אָבער אַן ביטערקייט און אַן אַ שמץ פון דע־מאַגאָגיע.

דער חומש־צד האָט געוואונען. שייך איז געווען דער שלום־באַנקעט. אין די רעדעס האָט זיך געהערט אַ קול פון צופרידנקייט, טריאומף און שטאַלץ: „מיר, די שלום־עליכמני־קעס האָבן ניט מורא פאַר קיין תוך־רעוויזיעס. אונדזער אַרגאַניזאַציע פאַרנעמט זיך בלויז מיט דערצייאונג און אונדזער פראַגראַם האָט אין זינען נאָר דאָס יידישע קינד. מיר זיינען ניט געבונדן מיט קיין פאַרטיי־שטריק און אויף אונדז ליגט ניט דער יאָך פון וועלכער עס איז דאָגמע. דער־פאַר האָבן מיר ניט קיין מורא צו־רעוויזירן תוך־זאַכן אַפילו ווען עס קאָן ענדערן אונדזער גאַנצן וועלט־באַנעם און מיר זאָלן דאַרפן קעמפן קעגן קאָנפאַרמיזם פון ראַדיקאַליזם.“

די רעזאָלוציע איינצופירן דעם לימוד פון חומש אין די שולן איז דורכגעגאַנגען מיט אַ גרויסער מער־הייט. דער פעדאָאָגישער ראַט האָט אויף זיך גענומען צוצוגרייטן אַ ספּע־ציעלן חומש פאַר קינדער לויט יוואַשעס איבערזעצונג. גלייך נאָך דער קאָנפערענץ האָט דער פעדאָאָגיא־שער ראַט מיר פאַרגעבן די אַרבעט צונויפשוטעלן דעם חומש.

עס האָט מיר גענומען כמעט פולע דריי יאָר אויסצופירן די אויפגאַבע. עס זיינען געווען דריי יאָר פון פרייד, פייך, פיזישער אַנשטרענגונג און גרויס צער.

רעדאקציע האָט מען צוגעשטעלט נאָך
ניין בעלי־יועצים.

איבער הונדערט־און־צוואַנציק יאָר
וועט מען מסתמא אַ יידן ווי מיך פאַר־
שיקן אויף היפשע עטלעכע יאָר אין
גיהנום אַריין פאַר ניט זיין גענוג
פרום. זאָג איד, רבּוּתִי, נאָו איך וועל
זיך שטעלן פאַרן בית דין של מעלה
און פאַדערן, הערט טאַקע פאַדערן,
אַז מען זאָל מיר אַראָפּנעמען פון
מיין שטראָף יענע צייט, וואָס איך
האָב מיטגעאַרבעט מיט דער רע־
דאַקציע.

דער קאַלעגיום, ווי געזאָגט, איז
באַשטאַנען פון צוויי לערערס און אַ
הויפּט־רעדאַקטאָר און די דוואַרקניס.
אַלע זיינען זיי געווען פריי דעם
ערשטן האַלבן אָדער דריי פערטל
טאַג. איך האָב יעמאַלט געאַרבעט פו־
לע זעקס טעג אַ וואָך. דאָך איז דער
קאַלעגיום קיין מאָל ניט געקומען
צו מיר אין שטוב צו אַרבעטן. אַלע
מאָל האָב איך געדאַרפט פאַרן צו זיי,
אַפט אַזוי ווייט ווי אין די בראַנקס.
פון ברוקלין ביז די בראַנקס איז אַ
מהלך. דערצו זיינען די חברים לע־
רערס, זאָלן זיי מיר מוחל זיין, ניט
קיין איבעריקע פינקטלעכע מענטשן
בנוגע צייט.

אַבער דאָס איז געווען די קלענס־
טע קלייניקייט לגבי דער אמתער אַר־
בעט פון רעדאַקטירן דעם טעקסט.
יעדער אויסדרוק וואָס האָט אָפּגעניגט
פון נוסח יהוָשע האָט געפירט צו אַ
דיסקוסיע. עס זיינען געווען צווישן
די רעדאַקטאָרן און בעלי־יועצים
אַזעלכע, וואָס דער יהוָשע־טעקסט איז
ביי זיי געווען מער קאַנאָניזירט ווי
דער מסוּה־טעקסט. דער טייערער
בען דוואַרקין, יהוָשעס איידעם, האָט
פשוט געוואַלט קריעה רייסן אויף
יעדער ענדערונג.

ווער ווייס וואָס עס וואַלט געוואָרן
פון דער גאַנצער אַרבעט ווען נישט

איידער די פעדאָגאָגישע קאָמיסיע
האָט באַשטימט אַ רעדאַקציע האָט
מען געגעבן דעם כתב־יד צו מבינים
זיי זאָלן אַרויסזאָגן מיינונגען. צווישן
די ליענערס זיינען געווען טאַקע
אמתע מבינים, תנ"ך־קענער און
„מבינים“ אין גענדזנפּיסלעך. אָט די
דאָזיקע „גרויסע מבינים“ האָבן אָנ־
געהויבן פרעגן די אמתע קלאַץ־
קשיות און די הויפּט־טענה איז גע־
ווען: מי שמך? ווער האָט דיר,
שלמה סיימאָן, געגעבן די אויטאָרי־
טעט אָנצונעמען די דאָזיקע ווערסיע
און אויסצולאָזן די אַנדערע? פאַר־
וואָס האָסטו געמאַכט אַזאַ פאַרבינדונג
צווישן די מעשיות און ניט קיין אָנ־
דערע? איך האָב זיך געבעטן:
גזלנים, איר אַליין האָט דאָך מיר
געגעבן די אויטאָריטעט. הויך דעם
האָב איך עס ניט געטאָן גלאַט לשם
קאַפּריז. יעדער נוסח האָט זיין פאַר־
וואָס. אַדרבא, ווייזט אַן וואָס מען
דאַרף ענדערן אין כתב־יד.

עס האָט גאַרניט נישט געהאַלפּן.
אַלץ וואָס איך האָב געהערט: „עס טויג
ניט“, עס איז דערגאַנגען אַזוי ווייט
אַז איך האָב צוגענומען דעם כתב־יד
און געזאָגט צו די בעלי־טענות: זייט
מיר געזונט און שטאַרק און שטעלט
אַליץ צונויף אַ בעסערן טעקסט.

עס זיינען אַריבער חדשים און קיין
נייעם כתב־יד האָט קיינער פון די
בעלי־טענות ניט צוגעשטעלט. די פע־
דאָגאָגישע קאָמיסיע האָט ביי מיר
ווידער גענומען דעם כתב־יד און אויס־
געקליבן אַ רעדאַקציע פון צוויי לע־
רערס — איינעם פון אַרבעטער־רינג
און איינעם פון שלום־עליכם פּאָלקס
אינסטיטוט. איבער דער רעדאַקציע
האָט מען אָנגעשטעלט אַ רעדאַקטאָר.
צו דער רעדאַקציע און צום רעדאַק־
טאָר האָט מען צוגעזעצט בען און חוה
דוואַרקין — יהוָשעס איידעם און
טאַכטער. צו דער דאָזיקער פולער

געוואָרן אין „מאַנאַטייפּ“ — געזעצט מיט דער האַנט, אַזוי אַז צו די העברעאישע ווערטער זאל מען קענען צושטעלן נקודות. דאָס פּאַפּיר איז געווען פון דעם בעסטן. דער איינ-בונד שטאַרק און שיין. די אַרויסגע-בער האָבן אָנגעשריבן אַ הקדמה און דער צונויפשטעלער אַ נאַכוואַרט. עס איז געמאַכט געוואָרן אַ גלאַסאַר. ס'איז אַרויסגעקומען אַ „חומש פּאַר קינדער“ און גרייזן, אַ צאַצקעלע; אַ חומש פּאַר קינדער, וואָס קאָן זיך איבערנעמען אין אַלע הינזיכטן קעגן וועלכער עס איז אויסגאַבע אין העב-רעאיש און ענגליש.

דוכט זיך וואויל און גוט. איילט זיך ניט. דער שטורעם, וואָס האָט זיך אָנגעהויבן נאָכן אָפּדרוקן פון דעם חומש פּאַר קינדער, גיט אַ גוט בילד פון אונדזער גייסטיקן מהות, פון אונ-דזערע אינטעלעקטואַלן מצב און די ניוואַ פון אונדזער גייסטיקער וועלט.

בען און חוה דוואַרקין-יהואַש. זיי האָבן נאָך וואָסן אַמפּערן זיך גע-בראַכט די ערשטע ווערסיע פון יהואַשעס איבערזעצונג, וואָס ער האָט שפּעטער פּאַרפּולקאַמט. די ערשטע איבערזעצונג איז מי יודע מער פּאַלקסטימלעך פון דער אָפּגעדרוקטער איבערזעצונג. די רעדאַקציע האָט דערזען אַז יהואַש אַליין האָט לכתחילה מתיר געווען געוויסע אָפּטייגונגען. הותרה הרצועה — דער קנופ איז גע-וואָרן לויזער און מען האָט שוין אַ סך נאַכגעגעבן. נאָך חדשים אַמפּערן זיך איז מען פּאַרטיק געוואָרן מיט דער אַרבעט.

דער פּאַרלאַג „יהואַש“ האָט אי-בערגענומען דעם כתב־יד און עס אָפּגעדרוקט פּאַרן פּאַרלאַג „מתנות“. די קאַרעקטור האָט געמאַכט חוה יהואַש-דוואַרקין. זי האָט אויך באַ-צירט דאָס ספרל מיט פיינע צייכע-נונגען. דער חומש איז אויפגעזעצט

זילזולים און בילבולים

אגשטאט גאט און די יידישע קינדער וועלן ארויסריידן דעם פולן שם המפורש, וואָס נאָר דער כהן גדול האָט עס געמעגט אַרויסברענגען אויף זיינע ליפּן איין מאל אַ יאָר אום יום־כיפור, ווען ער איז אַריין אין קדשי קדשים. מיר האָבן אַרויסגעוואָרפּן דאָס וואָרט גאָט. און אויסער די אַלע זאכן האָבן מיר צוגעשטעלט שטעלן, וואָס זיינען ניט בנימצא אין חומש.

דאָס טשיקאוועסטע ביי די אַלע רעצענזאָנען איז געווען, וואָס זיי האָבן צוגעגעבן, אַז זיי האָבן דעם חומש אַפילו ניט אָנגעקוקט.

חיים ליבערמאַן האָט דעם רעדאַקטאָר, יודל מאַרק, און מיך אָנגערופן פשוט משומדים, אָדער מיסאָנערן און איז דעם זעליבן אָטעם צוגעגעבן, אַז ער האָט דעם חומש ניט געזען. אַט איז אַ קורצער אויסצוג פון זיין אָנפאַל:

„וואָס מען האָט דאַרטן אָנגעשריבן ווייט איד ניט. נאָר מען האָט מסתמא דעם חומש מל געווען לויט אַלע שטרענגע דינים פון פראַגרעסיוון שולחן ערוך. די מוהלים זיי גען געווען ש. סיימאָן און יודל מאַרק. האָבן מיר שוין הייסט עס אויך, אַזוי ווי די קריסטן. „אַ גאָספּעל לויט דעם הייליקן מאַרק מיט אַ סיימאָן“ ווי עס געהערט צו זיין“ (סאָג, יאָנואַר 16, 1941).

דער שטראָם פון זידלערייען און בילבולים איז געפלאָסן כמעט פולע פערצן חדשים. אַפילו אין דעם העב־רעאישן וואָכנבלאַט „הדואָר“, וואָס גע־וויינלעך אינגאָרירט ער אַלץ, וואָס עס גייט אָן אין דעם יידישן וועלט־לעכן סעקטאָר איז געווען אַ לייט־אַרטיקל „מעשה בחומש לילידיים“

דער חומש פאַר קינדער איז אַפֿ־געדרוקט געוואָרן אין האַרבסט 1940, און באַלד האָט זיך אַ גאָס געטאָן אַ שטראָם זילזולים און בילבולים, אויפן רעדאַקטאָר און אויף מיר. מע האָט אויף אונדז אָנגעהויבן טייטלען מיטן פינגער, ווי אויף יידן, וואָס האָבן פאַרשוועכט דאָס הייליקע פון דעם הייליקסטן.

אַט ליגן פאַר מיר די אויסשניטן פון די יידישע צייטונגען פון סוף יאָר 1940 און אַזוי ווייט ווי 1942, אַ צוואַנציק רעצענזיעס און אַרטיקלען וועגן חומש. דאָס וואָס עס וואָרפט זיך אין די אויגן מער ווי אַלץ, איז דער פאַקט, וואָס כמעט אַלע שרייבער האָבן געהאַלטן, אַז דאָס איז דאָס ערשטע מאל אין דער געשיכטע פון יידישער פעדאָגאָגיק, וואָס איז אַרויס אַ קיצור פון חומש. ער היום ווייט איד ניט צי די אַלע אָנפאַלערס האָבן טאַקע ניט געוואוסט און וויסן נאָך עד היום ניט, אַז עס זיינען פאַראַן אין ענגליש הונדערטער קיצורים פון חומש און אין העברעאיש צענדלינגער. אָדער זיי האָבן זיך לשם פאַלעמיק געמאַכט ניט וויסנדיק.

מע האָט דעם רעדאַקטאָר און מיך באַשולדיקט, ערשטנס: ווי וואָגן מיר בכלל זיך צוצורירן צום חומש? מע טאָר ניט! יידישע קינדער מוזן לער־נען דעם חומש אַט ווי ער שטייט און גייט, אַריינגערעכנט „אישה — אַן אישה, כי תזריע — אַז זי וועט מזריע זיין, וזלדה זכר און זי וועט געבערן אַ זכר.“ צווייטנס, אַז מיר האָבן אויס־געלאָזן איינעם פון די עשרת הדברות; מיר האָבן געשריבן דעם שם המפורש

דער גורל פון אונדזערע יידישטישע שולן

לערנען מיט אונדזערע קינדער יידישע לע-
גענדעס פון חומש, אבער מיר זיינען קעגן
לערנען רעליגיע מיט די קינדער פון אכט
אדער גיין יאר. מיר האלטן אז דער חומש
איז א רעליגיעזער ספר" (נ. כמעט, "פאר-
ווערטס", יאנואר 3, 1941).

דער ארבעטער רינג האט נאך לאנג-
גע דעבאטעס אָנגענומען א באַשלוס
ניט צו לערנען אין די אַרבעטער רינג
שולן, איצט די פרץ-שולן, דעם "חומש
פאר קינדער".

א סך לערערס, וואָס האָבן דווקאָ
געהאַלטן פון דעם "חומש פאר קינד-
ער", זיינען אָבער געווען סקעפטיש
צי דער לימוד פון חומש וועט פאַר-
אינטערעסירן די קינדער. "ס'איז אַ
נדנדער לימוד" — האָבן זיי געטענהט
— "מיר געדענקען עס נאָך פון אונ-
דזערע חדר-יאָרן".

אָבער צו אַלעמענס איבערראַשונג
האַט זיך אַרױסגעװיזן, אַז דער לימוד
פון חומש איז שנעל געוואָרן דער
פּאָפּולערסטער און דער באַליבסטער
ביי די קינדער. אין עטלעכע יאָר האָט
דער לימוד פון חומש געענדערט דאָס
גאַנצע פּראָגראַם פון אַ סך שולן, ווייל
דער חומש איז געוואָרן דער גרויסער
עיקר פון דעם גאַנצן פּראָגראַם.

ווי עס ווייזט אויס האָבן אַ סך
לערערס פון די אַרבעטער רינג שולן
און אויך די לערערס פון נאַציאָנאַלן
אַרבעטער פּאַרבאַנד, "אַריינגעשמוגלט"
אין די קלאַסן דעם "חומש פאר קינד-
ער". דער פּאַקט איז, אַז די
ערשטע אויפלאַגע פון דריי טוי-
זענט, איז געווען אָפּגעדרוקט אין
1940 און אין 1944 האָט מען גע-
דרוקט אַ צווייטע אויפלאַגע פון דריי
טויזנט עקזעמפּלאַרן. די שלום-עליכם
פּאַלקשולן אַליין האָבן ניט געקאַנט
אויסנוצן קרוב טויזנט קאַפּיעס אַ
יאָר. די צאָל תּלמידים אין די
העכערע קלאַסן פון די שלום-עליכם
שולן איז קיינמאַל ניט געווען מער ווי

(גליון י"ד, ג' בשבט תש"א). פאַר-
שטייט זיך, מע האָט אונדז גאַנץ
היפש געזידלט און צוגעגעבן, אַז ער,
דער עדיטאָריעל-שרייבער, האָט דעם
חומש ניט געזען. מען האָרף אַפּילו
ניט דערמאַנען אַז דער העברעאישער
מוסד-זאָגער האָט ניט דערציילט, אַז
אין אַלע מאָדערנע העברעאישע
תּלמוד תּורהס און שולן, לערנט מען
מיט די אָנהייב-קלאַסן אַ קיצור חומש
אויף העברעאיש. דאָס וואַלט דאָך
אַרויסגענומען דעם ווינט פון זיינע
פּאַלעמישע זעגלען.

די אַטאַקעס זיינען געקומען פון
די פרומע און נאָך מער פון די
אפיקורסים, וואָס אַליין שמעקן זיי
ניט אַריין אין אַ שול, האָבן ניט ביי
זיך אין שטוב קיין רעליגיעזע ספרים,
היטן ניט אַפּ קיין שבת און כשרות.
דאָך זיינען די דאָזיקע אפיקורסים אַלע
מאָל פּלאַם-פּייער אויף רעפּאַרמערס
און בכלל אויף יידן, וואָס מאַכן דעם
קלענסטן אָפּנייג פון טראַדיציאָנע-
לער יידישקייט. לויט די טענות פון
די פרומע און די טענות פון די
אפיקורסים, וואָס ציטערן פאַר אַן אַפּ-
בייג, האָבן מיר צוגעגרייט אַ חומש
לויט דעם פּראָגרעסיוון שולחן ערוך.
אָבער פון לינקס האָט מען אונדז פאַר-
שריען ווי פינצטערלינגע, רעאַקציאָ-
נערן, יידן אין פאַרשמאַלצענע יאַר-
מולקעס און קאַפּאָטעס, וואָס ווילן
אַריינשמוגלען רעליגיע, רחמנא ליצלן,
אין די יידישע וועלטלעכע שולן. אַ
בריוו אין "פּאַרווערטס" פון איינעם
פון די אַקטיווע טוערס פון די אַר-
בעטער-רינג שולן גיט איבער דעם
תּמצית פון אַלע טענות פון לינקס
צד:

"באַלד אין אָנהייב פון אונדזער גרינד-
ונג האָבן מיר דערקלערט פאַר דער וועלט,
אַז אונדזערע שולן זיינען יידיש-וועלטלעכע
און ניט קיין יידיש-רעליגיעזע. מיר זיינען
ניט קעגן דעם, אַז אונדזערע לערערס זאָלן

צוויי הונדערט אָדער צוויי הונדערט און פּופּציק.

די צווייטע אויפלאַגע פון דריי טויזנט עקזעמפלאַרן האָט שוין גענוג מען פינף יאָר צו פאַרקויפן. אַ דריטע אויפלאַגע פון נאָך צוויי טויזנט איז דערשינען אין 1949, מיט זעקס יאָר צוריק. איצט איז די אויפלאַגע אויס-פאַרקויפט. דער פאַרלאַג „מתנות“ האָט באַשטימט מער נישט איבערצודרוקן דעם חומש, ווייל דער נאַכפּרעג אויפן חומש האָט זיך כמעט ווי אָפּגעשטעלט. די שולן האָבן זיך ווידער אומגעקערט צו מעשיות פון חומש, נישט צו די אַלטע אויסגאַבעס, נאָר צו אַ נייער ווערזע צוגעגרייט פון דעם לערער א. בראַמבערג ע"ה. אַ דין ביכעלע וואָס גיט איבער די מעשיות פון חומש בראשית אין אַ זייער באַגרענעצטן וואַקאַבולאַר.

די טענה פון אַלע לערערס איז איצט נישט קיין אידעאָלאָגישע, נאָר אַ פּראַקטישע: דער „חומש פאַר קינדער“ איז צו שווער פאַר די קינדער, וואָס באַר זוכן אונדזערע שולן. ס'איז אינטערעסאַנט אַז אין דער כמעט איין און איינציקער זאַכלעכער און גינסטיקער דעצענווע, געשריבן פון ש. ניגער, וועגן „חומש פאַר קינדער“ האָט דער חשובער מחבר טענות צום צונויפן-שטעלער און צום רעדאַקטאָר, אַז מיר האָבן צופיל מורא געהאַט פאַר נישט פאַרשטענדלעכע אויסדרוקן און ווער-טער.

„בכלל דוכט זיך מיר, אַז די רעדאַקציע פון דעם „חומש פאַר קינדער“ האָט צופיל מורא געהאַט טאַמער וועט אַ וואָרט נישט זיין פאַרשטענדלעך און טאַמער איז עפעס נישט פאַר דעם קינדערשן שכל און דער קינדערשער דערפאַרונג.“ (ש. ניגער „חומש פאַר קינדער“, „טאַג“, עס פעלט מיר דער יום). איצט אָבער דרוקט מען מער נישט איבער דעם „חומש פאַר קינדער“ ווייל ער איז צו שווער פאַר אונדזערע קינד-

דער. וואָס איז געשען מיט די יידישע קינדער-שולן?

אָבער איידער איך וועל דערקלערן די לאַגע אין אונדזערע יידישע שולן, מיינ איך, אַז עס איז אפּשר נייטיק פאַר דעם אַלגעמיינעם לייצענער איך זאָל מאַכן אַ פּערזענדלעכע דערקלע-רונג. עס קאָן עמיצן איינפאַלן, אַז אַזוי ווי איך בין דער צונויפשטעלער פון דעם „חומש פאַר קינדער“ און אַט דאָס טעקסטבוך האָט זיך פאַר-קויפט אין אַכט טויזנט עקזעמפלאַרן, וועל איך איצט נאָכן אָפּשטעלן פון בוך, לייזן אַ פינאַנציעלן פאַרלוסט, דערפאַר מיינ אויפגעבראַכטקייט, קפּד-נות און בייזער. ווייל איך דערקלערן, אַז איך האָב קיין מאָל נישט געקראָגן קיין גראַשן האַנאַראַר נישט פאַר דעם „חומש פאַר קינדער“ אָדער פאַר די אַנדערע אַכט ביכער, וואָס זיינען פאַר-עפנטלעכט געוואָרן פון פאַרלאַג „מתנות“. איך האָב פון מיינ קעשענע באַצאַלט פאַר דריי מאָל איבערשרייבן דעם חומש אויף דער מאַשינקע. איך האָב אויך צושטייער געגעבן צו די הוצאות פון אַרויסגעבן מיינ יעדן בוך, אַחוץ „יהושע און שופטים“ און „חומש פאַר קינדער“, וואָס איך האָב באַצאַלט בלויז פאַר טיפּירן. אָבער מיינ צושטייער האָב איך נישט צוריקגעקראָגן, ווייל איך האָב עס אַוועקגעגעבן בתורת מתנה. נאָך מער, ווען איך דאַרף געבן עמיצן אַ מתנה מיינעם אַ בוך, קויף איך עס פון דעם פאַרוואַלטער פון פאַרלאַג „מתנות“ און באַצאַל דעם מקח, ווי אַלע אַנדערע קויבן.

בין איך חלילה נישט אויפגעבראַכט, ווייל איך וועל האָבן אַ פינאַנציעלן פאַרלוסט.

חוץ דעם האָט מען זיך איצט גע-ווענדט צו מיר אַז איך זאָל צוגרייטן אַ נייעם טעקסט, וואָס זאָל זיין „אַ ביכל פון 120-150 זייטלעך, און דער

דער גורל פון אונדזערע יידישטישע שולן

וואָס איז געשען מיט אונדזערע שולן?

**

צו דר. שלמה סימאן
ליבער פריינט —

איך האב באקומען אייער בריוו פון דעם 19טן נאוועמבער. ביני לביני האָט זיך גע- ביטן דער באַשלוס פון די לערערס, און איך בין דאָך גאָר געווען דער וואָס האָט געדאַרפט אויספירן די דאָזיקע באַשלוסן. די פראַגע וועגן חומש פאַר קינדער איז באַטראַכט געוואָרן אויף אַ זיצונג פון לערער ראַט, און דער לערער ראַט האָט אַרײַם געזאָגט די מיינונג אַז מע דאַרף בלייבן ביי דעם „חומש פאַר קינדער“. מע דאַרף בלויז איבערדעאָגירן געוויסע שטעלן, פאַרבייטן עטלעכע צענדליק ווערטער אויף שוועדיש, און אפשר אומעטום מאַכן גאָר קליינע קירצונגען. הכלל די חברים לערערס האָבן אין זינען גיט קיין גרויסע שינויים, אַזעלכע וואָס מיר ביידע אינאיינעם וואָלטן עס אפשר געקענט דורכפירן במשך פון איין טאָג אַנגעשרענגטער אַרבעט.

אויב עס וועט אונדז אויסקומען עפעס וואָס איבערצובייטן, וועלן מיר פאַרשטייט זיך צוגויפריידן זיך.

מיט די פריינדלעכסטע גרוסן

אייער

יודל מאַרק

ווי דער לייענער קען זען פון דעם בריוו איז דאָס וואָס די לערער האָבן דערווייל באַשטימט מען זאָל איבער- דרוקן דעם חומש פאַר קינדער, גיט קיין לייזונג פון דעם פראַבלעם. די לאַגע אין די שולן וועט זיך פון דעם גיט בייטן.

עיקר, פאַרשטייט זיך, איז דאַרטן די געשיכטע פון משה רבנו פון זיין געבוירן ביז זיין טויט. חומש „ברא- שית“ וועט מען לערנען פון בראַם- בערגס „חומש-מעשיות“, וואָס גיט כאַטש עפעס פון דעם חומש בראשית“ (פון אַ בריוו פון יודל מאַרק געשיקט צו מיר נאוועמבער 7, 1955).

הייסט עס, אַז אַפילו מיין פּרעס- טיזש וועט גיט געמינערט ווערן. בין איך אויפגעבראַכט, ווייל דאָס וואָס מען האָט אַפגעשטעלט דאָס דרוקן פון „חומש פאַר קינדער“ איז אַ שלעכטער סימן, וואָס ווייזט, אַז מיר האָבן גאָר ווייניק קינדער, אָדער בעסער בכלל קיין קינדער גיט אין די העכערע קלאַסן אין די פאַלקשולן, וואָס קענען גענוג יידיש צו פאַרשטיין אַן איינ- פאַכן יידישן טעקסט. דאָס אַפּשטעלן דעם חומש איז אַ סימפּטאָם פון אַ געפערלעכער חולאת. עס ווייזט אויף אַ ירידה אין אונדזערע שולן. גיט גאָר איז דער „חומש פאַר קינדער“ צו שווער פאַר אונדזערע קינדער, שוין יאָרן אַז קיין קינדער-בוך האָט זיך גיט פאַרקויפט צו די שול-קינדער. אונדזערע קינדער אין די שולן האָבן אַזאַ באַגרענעצטן יידיש וואַקאַבולאַר, אַז זיי קענען גיט איבערלייענען וואָסער גיט איז קינדער-דערציילונג אין אַ קינדער-זשורנאַל, סיידן די דער- ציילונג איז געשריבן געוואָרן אין אַ קאַנטראַלירטן ווערטער-שאַץ. חוץ דעם איכות פון די קינדער איז דער כּמות קליין. די קולטור-אַרבעט אַרום די שולן איז אויך שטאַרק איינגעשרומפּן.

דער איצטיקער מצב פון די שולן

געוואָרן ברו מצווה, ווייל מען האָט זיי מער ניט געקאָנט איינהאַלטן אין שול, אָדער ווייל זיי האָבן שוין באַ-זוכט פיר יאָר די שול.

די צאָל קינדער אין אַלע דריי מיטלשולן גיט נאָך אַ בעסער בילד פון דער צאָל און קוואַליטעט פון אונדזערע גראַדואאַנטן. אין אַלע דריי מיטלשולן געפינען זיך ניט מער ווי אַ הונדערט און פופציק אָדער אַ הונ-דערט און זעכציק קינדער. אפשר נאָך ווייניקער. די אַרבעטער רינג מיטלשול האָט אַרום אַכציק-נינציק קינדער, אין די מיטלשולן פון שלום-עליכם פּאָלק-אינסטיטוט און נאַציאָ-נאַלן אַרבעטער פאַרבאַנד צו דרייסיק אָדער פינף און דרייסיק קינדער.

מע דאַרף געדענקען, אַז ביז מיט אַ צען יאָר צוריק האָט די אַרבעטער רינג מיטלשול געהאַט קרוב דריי הונדערט קינדער, די שלום-עליכם מיטלשול קרוב צוויי הונדערט קינדער און די מיטלשול פון נאַציאָנאַלן אַר-בעטער-פאַרבאַנד קרוב הונדערט קינ-דער.

דאָס רוב קינדער, וואָס באַזוכט איצט די וועלטלעכע יידישע שולן קומען פון היימען, וואו מע רעדט ניט קיין יידיש. די עלטערן, וואָס שיקן די קינדער אין אונדזערע שולן, האָבן ניט קיין באַציאָנונג צו יידיש ווי דאָס לשון, וואָס פאַרהוילט אין זיך די פּאָלקס-קולטור (כ'ווייס וועגן דער אַנקעטע, וואָס דער אַרבעטער רינג און דער שלום-עליכם פּאָלק-אינסטיטוט האָבן דורכגעפירט. ס'איז אַ פאַרפלאַנטערטער ענין און די שלוסן, וואָס די לערערס האָבן גע-

צו קריגן אַן אמת בילד פון דעם מצב פון די יידישע שולן דאַרף מען ניט פאַרגלייכן די צאָל קינדער, וואָס גייען איצט אין די יידישע שולן מיט דער צאָל קינדער וואָס זיינען געגאַנגען אין די שולן צען, פופצן אָדער אַפילו צוואַנציק יאָר צוריק. די צאָל קינדער איז אפשר איצט ניט קלענער ווי מיט אַ פאַר צענדליק יאָר צוריק. און אויב מען זאָל עטוואָס אַ דריי טאָן די ציפערן, ווי סטאַטיסטיקער קענען, וועט אויסקומען, אַז היינט באַזוכט אַ גרעסערע צאָל קינדער די יידישע שולן ווי ווען עס איז. פאַרשטייט זיך, אַז דער סטאַטיסטיקער וועט ניט דער-מאָנען קיין זונטאָג-שולן אָדער די שולן, וואָס געפינען זיך אין די פּאָבליק-סקולס בנינים.

דער אמתער מצב פון די שולן שפיי-געלט זיך אַפּ אין דער צאָל גראַדואאַנטן סיי פון די פּאָלקשולן און סיי פון די מיטלשולן.

לעצטן פּרילינג האָבן גראַדואירט פון אַלע דריי טיפן שולן: שלום-עליכם פּאָלקשולן, פּרין-שולן (אַרבע-טער רינג) און פּאָלקשולן פון נאַציאָ-נאַלן אַרבעטער פאַרבאַנד אַ סך-הכל ניט מער ווי אַרום 160 קינדער. אפשר מיט צען קינדער מער אָדער ווייני-קער. אָבער דאָס איז אַלץ ניט די אמתע צאָל. אַ גרויסע צאָל גראַדואאַנטן זיינען ניט געווען ראוי צו גראַדואירן. מע קאָן ערלעד אַראָפּנעמען אַ דריטל קינדער און נאָך מער, וואָס לויט זייערע ידיעות האָבן זיי ניט געטאַרט גראַדואירן. מע האָט זיי גראַדואירט ווייל זיי זיינען שוין צו אַלט צו באַ-זוכן אַ פּאָלקשול, ווייל זיי זיינען

ניט קיין יידיש, האלטן זעלטן אויס די פינף יאר פון פאלקשול. זיי דארפן עס ניט. זיי זיינען דאך ניט געקומען כדי קריגן א דערציאונג פון א פאלקס-קולטור. זיי זיינען געקומען בעיקר אין די פאלקשולן צו קריגן א לעק פון קאנפארמיסטישער יידיש-קייט. ניט די עלטערן פון די קינדער און ניט די תלמידים זיינען פאר-אינטערעסירט צו גראדואירן. דערפאר איז די צאל גראדואנטן אזוי קליין. גראדואנטן זיינען אן אויסנאם. די גראדואירטע, וואס באזוכן א מיטל-שול זיינען אן אויסנאם פון אן אויס-נאם. די וואס האלטן אויס די פולע פיר יאר פון מיטלשול זיינען א זעל-טענהיים — א יוצא מן הכלל.

פארשטייט זיך, אז פאר אזא קאנטינענט גענט קינדער, אפילו אין די העכערע קלאסן, איז דער הומש פאר קינדער אין יידיש צו שווער. ס'איז אויך צו שווער פאר זיי די קינדער-זשורנאלן וואס דערשיינען איצט. ס'איז געווען א צייט, ווען א צאל קינדער האבן געלייענט דעם קינדער-זשורנאל, גע-נומען אים אהיים צו לייענען. דערנאך איז געווארן, אז מע האט דעם קינדער-זשורנאל פארגעלייענט פאר זיי. איצט קאן מען פאר זיי שוין אויך ניט פארלייענען. די קינדער פארשטייען ניט קיין יידיש. גאר ווייניק קאפייעס פון קינדער זשורנאל ווערן פאר-שפרייט אין די שלום-עליכם שולן אויך ווייניק קאפייעס „קינדער-ציי-טונג“, ארויסגעגעבן פון ארבעטער ריג ווערן פארשפרייט. איך מיינ ניט גלאט אריינגעשיקט אין די שולן פון צענטראלן אפיס, נאר טאקע גענוצט פון די לערערס און געלייענט פון די קינדער. די זשורנאלן פאר קינדער ווערן געשיקט אין היפשע צאלן קיין מעקסיקע, קיין קאנאדע, קיין ארגענ-טינע, איבער גאר דער וועלט, צו יחידים דערוואקסענע יידן, אבער גאר

מאכט פון די ענטפערט זיינען ניט קיין בארעכטיקטע). אט דער נייער קאנ-טינגענט עלטערן שיקן ניט די קינדער אין א יידישער פאלקשול, וואס שטעלט דעם טראפ אויף פאלקס-קולטור, וואס פאדערט א געוויסע מאס פון סעפאר-ראטיזם פון דער אלגעמיינער אמערי-קאנער קולטור. זיי שיקן די קינדער אין א „היברו“, צו קריגן א לעק „דזשודאאיזם“, יידישקייט. אויף די פלאקאטן פון די וועלטלעכע שולן ווערן אויסגערעכנט די לימודים פון די פאלקשולן: יידיש, יידישע גע-שיכטע, „בייבל“, ברימצוה, געזאנג, יידישע ידיעות א. א. ו. די עלטערן טייטשן אויס דאס פראגראם לויט זייער נייגונג און פארלאנג.

דאס רוב קינדער, כמעט אלע, קו-מען ניט פון קיין יידיש ריידנדיקע היימען. אמת, דער קלאנג פון יידיש לשון איז זיי ניט אזוי פרעמד ווי, למשל, העברעאיש, אבער דאך קענען זיי ניט קיין יידיש. אין די ערשטע קלאסן איז דאס אפיציעלע לשון ענג-ליש. אין די עלטערע קלאסן איז ענגליש אויך א תושב. מע מוז אוועק-געבן א סך צייט און מי אויסצו-לערנען די קינדער פארשטיין יידיש, זיי אויסלערנען לייענען יידיש. אפילו אין די פינף-טאגיקע שולן לערנט מען מיט תלמידים ניט מער ווי פינף שעה א וואך וואס מיינט באמת נאר פיר שעה. ווי אזוי קאן זיך א קינד אויסלערנען אין אזא קורצער צייט ריידן און לייענען פריי יידיש און עס זאל נאך בלייבן צייט אויף עיקר לימודים?

אויך רייד דא וועגן די פינף-טאגיקע שולן. די דרייטאגיקע, די שולן וואס זיינען אין די פאבליק-סקולס זיינען אן ענין פאר זיך און איך וועל ריידן וועגן זיי באריכות שפעטער. קינדער וואס קענען ניט קיין יידיש און קומען פון היימען וואו מען רעדט

לערנט אויס דעם יינגל די ברכות, די הפטורה און לייגן תפילין. געוויינט לעך דעם „ספיטש“, די רעדע, לערנט עס דעם יינגל דער פאלקשול לעהער. די ברמצוה האט געהאלפן די שולן. עס האט זיך פארגרעסערט די צאל יינגלעך. ביז מען האט איינגעפירט ברמצוה אין געווען א סכנה אז די פאלקשולן זאלן ווערן מיידלעך-שולן. דוכט זיך גוט: אבער עס האט זיך אנטוויקלט א קאמיש-טראגישע סיטור-אציע.

ראשית ווי נאך א יינגל ווערט בר-מצוה פארלאזט ער די שול. ער איז שוין פארטיק מיט זיינע לימודים. מיר זיינען באקאנט פאלן, וואס יינגל לעך האבן אויפגעהערט צו גיין אין שול א חודש פאר דער גראדואירונג. ער איז דאך געווארן בר-מצוה. אויב א יינגל ווערט בר-מצוה פון אנהייב לערניאר קאנט איר אים ניט איינ-האלטן אין שול מיט קייטן, שנית איז געווארן א געזעלשאפטלעכער פלאנטער. א סך בתי-מדרשים און צענטערס האבן זיך אפגעזאגט צו צולאזן די בר-מצוה בחורים פון די וועלטלעכע שולן עולה לתורה זיין. די טענות פון די ראבייס און רבנים זיינען:

— איר, וועלטלעכע יידן, האלט ניט פון דאווענען, פון מנינים, פון קריאת התורה, פון שבת און יום-טוב. מיינט עס, אז מיר דארפן אייך בא-זארגן מיט א רעליגיעזן צערעמאניאל, וואס איז ביי אייך טריף. מיר אין אונדזערע תלמוד-תורות און נאכ-מיטאגדיקע העברעאישע שולן האבן א באשטימטע פראגראם, וואס אייערער א יינגל קאן ניט נאכקומען. א יינגל פון אן אנדער תלמוד-תורה זיינען מיר מחויב צו דערלויבן מאכן בר-מצוה ביי אונז אין שול. זיי זיינען א טייל פון יידישע קהילות. אבער איר האט ניט אפילו קיין איין שול, וואס מאכט

ווייניק, טאקע גאר ווייניק אין די צענדלינגער בלוין, אפילו ניט אין די הונדערטער קאפיעס ווערן זיי פאר-שפרייט צווישן די קינדער אין די פאלקשולן.

אמאל פלעגט זיך נאך פארקויפן א בוך געשריבן פאר קינדער. היינט גארנישט. דער ארבעטער-רינג האט אפילו אויפגעהערט ארויסצוגעבן די מאגערע, דינע לייען-ביכלעך. דער פארלאג „מתנות“ האט ניט ארויס-געגעבן קיין קינדער-בוך שוין יארן. די וואס ער האט געדרוקט פריער ליגן און שימלען.

ס'איז כדאי פארן עולם אויפצו-קלערן דעם ענין בר-מצוה אין די יידישע וועלטלעכע שולן. ס'איז גע-ווען א צייט, ווען די יידישע וועלט-לעכע שולן האבן ניט געהאלטן פון בר-מצוה, ס'איז דאך קלערקאליוס. אבער דער דרוק פון די עלטערן איז געווארן אזוי גרויס, אז די שולן זיינען געווען געצוואונגען איינצופירן דעם צערעמאניאל. אין די שלום-עליכם שולן איז אנגעגאנגען א גרויסער גע-ראנגל. סוף כל סוף האט מען אן-גענומען א רעזאלוציע איינצופירן א מאדערנע בר-מצוה. מע האט בא-שטימט א קאמיסיע איינצושטעלן א צערעמאניאל און א נוסח. ס'האט זיך אויסגעלאזן אז קיין נייעם צערע-מאניאל האט מען ניט איינגעפירט. די סיבות וועלן ווערן קלאר שפעטער. מען האט איינגעפירט א „נאסטא-יאשטשע“ בר-מצוה. אבער די לע-רעס האבן קיין חשק ניט געהאט אנהייבן צו לערנען מיט די קינדער די ברכות און די הפטורה. א סך לערערס, איבערהויפט די פרויען-לערעריןס האבן פשוט ניט געקאנט דעם לימוד, האט מען אריינגענומען אין די ארבעטער רינג שולן און אין די שלום-עליכם שולן מלמדים ספע-ציעל פאר דעם לימוד. דער מלמד

גוטע נאכט, נאך „שלום“. מען זאגט שוין „עונג שאבאט“, „שאבאט שא-לאם“. ניטאָ מער קיין העברעאיש אָדער לשון קודש, נאָר איזורים. און איורייט לערנט מען אין האַיסקול, יידיש ניט. יידיש האָט אַפילו ביי די יידישיסטן איצט פאַרנומען דעם צוויי-טען אָרט.

אַמאָל זיינען געווען אָפטע לעקציעס, רעפּעראַטן, קערמישלעך אין די שולן. מחמת סיבות וואָס מיר וועלן דער-קלערן ווייטער, האָט זיך די דאָזיקע טעטיקייט כמעט ווי אָפּגעשטעלט. מען האָט געלייגט גרויסע האָפענונגען אויף אַ ספּעציעלער קולטור-אַרבעט, וואָס וועט זיין פאַרבונדן מיט אַן עונג שבת אָדער יום-טוב. אָבער עס איז ניטאָ קיין איין יידיש-וועלטלעכע שול אין גאַנץ ניי-יאָרק וואָס האָט אַלע וואָך אַן עונג-שבת. די סיבה איז אַ פשוטע — מען האָלט דאָך ניט פון שבת. איז דער עונג-שבת אַן אונטער-נעמונג. וויפיל אונטערנעמונגען קאָן מען האָבן דורכן ווינטער? איבער-הויפט ווען עס איז ניט קיין שבת-אָדער יום-טוב פּייערונג, וואָס מען פירט דורך אַליין, נאָר שטענדיק וויל מען אַ קראַפט, אַן אונטער-האַלטער.

אָבער וואָס האָט פאַסירט מיט די אַלטע טוערס, איבערגעגעבענע יידי-שיסטן, גלותיסטן, פּאָלקיסטן, סאַצי-אַליסטן, סעקולאַריסטן, גלות-נאַציאָ-נאַליסטן און די אַלע וואָס האָלטן פון דאָאיקייט? די יורשים פון מזרח-אייראָפּעאישער וועלטלעכער יידיש-קייט? אָבער איידער מיר באַטראַכטן דעם דאָזיקן ענין וועלן מיר זיך אָפּ-שטעלן אויף דער וויכטיקייט פון יידישטישן שולוועזן.

אַ מנין, פאַרוואָס זיינען מיר מחויב אייך צושטעלן אייערע רעליגיעזע הצטרכותן?

דער בר-מצוה פּלאַנטער איז ניט דער אינציקער אין די יידיש-וועלט-לעכע שולן. ווען די שולן זיינען גע-ווען אידעאָלאָגיש קלאָר וועלטלעך איז ניט געווען קיין קאָנפּליקט צווישן דער שול און דער הנהגה אין הויז; צווישן די לימודים און דער היים. אָבער איצט, ווען די שולן האָבן אַנגעהויבן אַרייננעמען רעליגיעזע עלעמענטן, האָט זיך אַנטוויקלט אַ היפשע סתירה צווישן דער שול און דער היים, צווישן די לערערס און די תלמידים. ווען מע לערנט חומש, ווילן די קינדער ניט זיצן אָן היטלען. אַוודאי און אַוודאי מוז מען לערנען די בר-מצוה לימודים אין היטלען. נאָר אָפט ווען אַ יונגער פּאָטער קומט צו זען דעם לערער צו אַ פאַרוואָל-טונג-זיצונג טוט ער ניט אויס דאָס היטל. נאָך מער, וואָס מיינט פּראָווען מיט קינדער אַן עונג-שבת און ניט האַלטן פון שבת? נאָך ערגער איז — צו אַן עונג-שבת מאַכן די קינדער קידוש. פאַר די עלטערן איז פּריקע צוצוזען ווי אַ קינד מאַכט קידוש אַן אַ היטל אָדער דער לערער שטייט אַן אַ היטל. היינט, אין די שולן וואו מען לערנט תפילות? טוט אַן דער לערער דאָס היטל און טוט עס אויס. אַן אמתע קאָמעדיע.

עס איז דאָ נאָר ווייניק קולטור-טעטיקייט אַרום די שולן. אַ ניי בוך איז שוין מער ניט קיין געשעעניש ביי די פאַרוואָלטונגען. יידיש איז איצט אַ נחות דרגא. קלייניקייטן: מען הערט שוין מער ניט קיין „גוט אָונט“, אַ

די וויכטיקייט פון די וועלטלעכע שולן

נאָל־פּאַנד האָט ער ניט קיין אַנטוואַר
גענומען. אין אַ סינאָגאָגע האָט ער
ניט אַריינגעשמעקט. זיין היים איז
געווען אינגאַנצן אויסגעליידיקט פֿון
ריטואַל און צערעמאָניאַל. זיין יידיש־
קייט איז באַשטאַנען פֿון ריידן יידיש,
פֿון לייענען יידיש, און פֿון דעם קהלשן
לעבן אין שול. אַ קאַנצערט, אַ מלוּה
מלכה, די פייערונג פֿון דערשיינען פֿון
אַ יידיש בוך, גיין אין יידיש טעאַטער
און „קעמפֿן“ פֿאַר יידיש און פֿאַר
יידישן באַוואַוסטזיין — אַ נעפֿלדיקער
באַגריף, וואָס האָט געמיינט אי גאַר־
ניט, אי עס האָט געקאַנט כּולל זיין
אַליין.

אַט דער דאָזיקער ייד האָט זיך
גענייטיקט כּרויז אין אַ צוגאַב־שול
וואו ער זאָל קאַנען דורכפירן צופֿע־
ליקע פייערונגען און וואו דאָס קינד
זאָל קריגן אַן אַבסטראַקט עטישע און
סאָציאַליסטישע יידישע דערציאונג.
דער דאָזיקער ייד האָט ניט געהאַלטן
פֿון אינסטיטוציאָנעלער יידישקייט. אַ
צוגאַב שול פֿאַר אים איז געווען ווי
אַנגעמאַסטן.

דער אמתער מאַטיוו, טרייב־קראַפֿט
אַרום די יידיש־וועלטלעכע שולן איז
טאַקע געווען די אור־אַלטע איבער־
צייגונג, דאָס טיף־יידישע באַוואַוסט־
זיין, אַז יידן זיינען אַנדערש פֿון גוים.
דאָס יידישע פֿאַלק איז אַן אייגנאַרטיק
פֿאַלק צווישן די פעלקער פֿון דער
וועלט און יידישקייט איז אַ גלויבן
אין אַ גאָט־אידיע, וואָס איז מחייב
יידן צו לעבן אַ באַזונדער אייגנאַרטיק
לעבן.

געוויסע טעאַרעטיקער פֿון יידישיזם
האַבן אין תּוך אַנגענומען אַט דעם

די ירידה פֿון אינדזערע שולן איז
געקומען ניט נאָר דערפֿון וואָס די
נייע עלטערנשאַפֿט נייטיקט זיך ניט
מער אין יידיש און וויל אַ קאַנפֿאַר־
מיסטישע דערציאונג, נאָר אויך מחמת
דעם וואָס די טוערס און פֿאַרוואַלטערס
פֿון די שולן זיינען עלטער געוואָרן
און זיך געביטן, געוואָרן „פרומערע
יידן“ ווי אַמאַל. פרומערע יידן אפשר,
אַבער ניט מער אַזוי שעפֿעריש ווי
אין די יונגע יאָרן.

מיט צוואַנציק יאָר צוריק אָדער
אַפילו מיט פּופּצן יאָר צוריק איז די
פֿאַרוואַלטונג פֿון די שולן באַשטאַנען
פֿון יידישע פֿאַלקס־מענטשן, וואָס
האַבן ניט באַלאַנגט צו קיין בית־
מדרש, ניט געווען פֿאַרבונדן מיטן
יידישן רעליגיעזן לעבן און מיט דער
ציוניסטישער באַוועגונג. געוויינטלעך
זיינען די דאָזיקע יידן געווען סאָציאַ־
ליסטן, וואָס האָבן זייער בילדונג גע־
קראַנן אויף דער אַרבעטער־בירזשע,
אין די יוגאַנט, אין דעם יידישן
טעאַטער, אין די יידישע קאַנצערט־
און לעקציע־זאַלן, בכלל אין דער
ראַדיקאַלער אַנטי־רעליגיעזער אָדער
אַרעליגיעזער באַוועגונג. די יידישע
פרעסע איז געווען זייער הויפט גייס־
טיקע שפייז און די בעסערע פֿון זיי
זיינען געווען לייענער פֿון דעם יידישן
בוך. דער יידישער שרייבער איז גע־
ווען זייער רבי, אויטאָריטעט און
פירער.

דער דאָזיקער עלעמענט האָט ניט
געהאַט קיין אַנדער יידישע טעטיקייט
אויסער דער שול־פֿאַרוואַלטונג. אויף
די צדקה־קאַמפייען האָט ער געקוקט
קרום, אין די זאַמלונגען פֿון נאַציאַ־

דער גורל פון אונדזערע יידישטישע שולן

א ביזער מאכט, וואס באשטראפט פאר יעדער קלייניקייט, פאר יעדן בראך אין דיסציפלין. ניין, יידישקייט איז א לעבעדיקער גוף. יידישקייט איז א גרונט-אידיע, וואס נעמט אן פאר-שיידענע געשטאלטן אין פארשיידענע צייטן און אין פארשיידענע ערטער. יידישקייט מיינט דאס לעבן פון לע-בעדיקע ממשותדיקע יידן, אט ווי טאטע-מאמע וואס זייער יידישקייט איז אוממיטלבאר. די יידישע ליטעראטור איז דער סימבאל פון יידישע קאנ-טינאטעט. די יידישע שרייבער זיי-נען די לעבעדיקע טרעגער און שא-פער פון איצטיקער יידישקייט. די דאזיקע נייע שפיגער פון דעם געוועב פון יידישקייט האט דער תלמיד אפט געזען מיט זיינע אייגענע אויגן.

(ב) א געפיל פון געהערן (בעלאג-גינג, אין ענגליש) צו א לעבעדיקן יידישן קיבוץ, וואס איז א טייל פון א פארשפרייט יידיש פאלק. דער קיבוץ נעמט אויף די דרויסנדיקע וועלט, וויל זי מאכן א טייל פון זיך, דאך איז ער אפגעטיילט פון דער וועלט, וויל זיך אפגעטיילט און קיין שום טעאָרעטישע באַרעכטיקונג. דאָרף ניט האָבן קיין באַרעכטיקונג — ס'איז אַ זעלבסטפאַרשטענדלעכע זאך אַט (מירן ווידער נוצן דעם זעלביקן משל) ווי טאטע-מאמע און ווי די אייגענע משפחה וואס ער קען. א טייל פון דער וועלט ארום און דאך אן איינס פאר זיך.

(ג) א פארשטענדעניש, און כדי צו זיין יידן מוז מען האבן און עס איז נייטיק אן געוויסע מאס פון אפגע-זונדערטקייט. אן אפגעזונדערטקייט ניט ארויפגעצוואונגען פון דרויסן, נאך וואס עס קומט פון אן איבער-לעבן זעלבסטפארשטענדלעכן פאר-לאנג אויפצוהאלטן אן אייגן אייגן-ארטיקן לעבן, וואס האט אין זיך אייביקע ווערטן. די אפגעזונדערטקייט

דאזיקן אתה בחרתנו געדאנק און אים מאטיווירט מיט נאציאנאליזם, אבער א נאציאנאליזם ניט צוגעבונדן צו קיין לאנד. די דאזיקע טעאָרעטיקער האבן אפילו אגטירט פאר א פול זעלבסטשטענדיקן שולוועזן דא אין אמעריקע. די סעקולארע טוערס ארום די שולן זיינען ניט געווען אזעלכע עקסטרעמיסטן.

דאס אויפקומען פון סעקולארן סעקטאר אין יידישן לעבן איז אין זיין צייט געווען א נויטווענדיקייט און איז געווען אן אבסאלוט פאזיטיווע דערשיינונג. די יידן, וואס האבן זיך געשטעלט קעגן טראדיציאנעלער יידישקייט, זיינען געווען טיף-עמא-ציאנעלע יידן, וואס האבן גייסטיק געלעבט א גאנץ יידיש לעבן. זיי האבן זיך ניט גענייטיקט אין קיין מצוות מעשיות, זיי האבן ניט געדארפט קיין צערעמאניאל און האבן זיך געקאנט באגיין אן איסורה והיתר. זיי האבן געהאט יידישע ידיעות און זיינען גע-ווען איבערגעזעטיקט מיט יידישן לעבנסשטייגער. זיי האבן געהאלטן אן רחמנא ליבא בעי, זיי האבן געלייגט געוויכט אויף הארץ-יידישקייט.

מען דארף ניט און מען טאר ניט מינימירן דעם אויפטו פון אונ-דזערע וועלטלעכע שולן. די דאזיקע שול האט איבערגעגעבן אונדזערע קינדער א סכום וועלטלעכע יידישע ידיעות וואס אין צענטער איז געווען די יידישע ליטעראטור, אויך נאך דריי וויכטיקע זאכן:

(א) א געפיל פון א לעבעדיקער יידישקייט. יידישקייט מיינט ניט עפעס אזוינס, וואס ליגט אין א מוויי, פאר-גליווערט, פארפיקסירט אין טויטע טעקסטן, וואס מען נעמט ארויס ביי באשטימטע געלעגנהייטן, מען שטויב עס אפ און ווידער אָוועקגעלייגט. יידישקייט איז אויך ניט בלויז דאָגמע, א סכום געבאטן און אָנאָגונגען פון

אָרגאַניזירטן יידנטום אָן עלעמענט יידן, וואָס ווייסן, אָז ייִדישקייט איז ניט נאָר צערעמאָניאַל, ריטואַל, מצוות און געבאַטן און אינסטיטוציעס, נאָר אַן אַמונָה פֿון אַן אייגנאַרטיקער גאַט־אידייע, אָן אידייע, וואָס איז שעפע־ריש און ווערט אַלע מאָל באַנייט. דאָס האָט צוגעגרייט דעם באַדן, גע־שאַפֿן די גייסטיקע און עמאַציאָנעלע אַטמאָספֿער פֿאַרן איצטיקן אויפלעב פֿון עקסטרעמער אַרטאָדאָקסיע, וואָס ווערט געשטיצט מיט אַ ברייטער האַנט פֿון ניט קיין אַרטאָדאָקסן.

מיר טאָרן ניט מינימיזירן דעם אויפטו פֿון די ייִדישע וועלטלעכע שולן און אַוודאי און אַוודאי טאָרן מיר ניט אַוועקמאַכן מיט דער האַנט די גאַנצע ייִדישטישע באַוועגונג אין איר באַטאַנען די וויכטיקייט פֿון דאָאיקייט. אין דעם געדאַנק איז פֿאַר־וויקלט אַ טיף־ייִדישער וועלט־באַנעם — דער באַנעם אָז ייִדישקייט איז אַן אידייע, וואָס קאָן געדיען איבער גאַר דער וועלט. וועט חלילה ייִדיש אונ־טערגיין און מיט ייִדיש דער באַגריף אָז יידן זיינען אַ וועלט־פֿאַלק, יעמאַלט וועט ייִדישקייט איינשרומפֿן. עס וועט בלייבן בלויז דער באַגריף, אָז ייִדיש־קייט איז נאָר אַן אַמונָה פֿון אַ באַ־שטימטן צערעמאָניאַל און ריטואַל, וואָס האָט ניט הינטער זיך קיין גרויסע אידייע. די מעכאַנישע דורכ־פירונג פֿון געבאַטן איז דער עיקר. ניטאָ קיין פּילאָסאָפּיע פֿון באַגריף מצווה; און עס וועט פֿאַרשטאַרקט ווערן דער געדאַנק, אָז דאָס ייִדישע פֿאַלק קאָן נאָר געדייען אַדער אין אַן אייגן לאַנד ווי אַלע אַנדערע פעלקער, אַדער ווי אַ סעקטע וואָס ווערט אויפֿגעהאַלטן מיט אָפּגעלעבטע מיטלען.

אַבער די ייִדישטישע וועלטלעכע טוער אַרום די שולן דאַרפֿן באַגרייפֿן אַז צייטן בייטן זיך, אָן אידייע איז ניט סטאַטיש. אַנדערע מענטשן מיט

ווערט דורכגעפירט ניט מיט קיין ספעציעלער הלבשה, ניט מיט קיין באַווידערער הנהגה נאָר מיט נוצן אַן אייגן לשון, וואָס איז מחייב אַן אייגן־אַרטיקן וועג פֿון דענקען און אויפ־נעמען די וועלט אידייאיש.

דאָס איז אַן אַבסטראַקטע ייִדיש־קייט, וואָס קאָן ניט און וויל ניט שאַפֿן קיין אייגענע אינסטיטוציאָנעלע פֿאָרם פֿון ייִדישקייט. מיר זיינען גע־ווען אַזוי אָנגעזעטיקט מיט ייִדישקייט נאָך פֿון אונדזער יוגנט, אָז די ווער־טער „בתי־מדרשים“, „דאַוונען“, „אַפֿ־היטן שבת“ האָבן אויף אונדו אַרויפ־געוואָרפֿן אַ שרעק, אַ מראַ.

פֿאַר אונדו איז אונדזער צאמען ברענן געווען אַ פֿאָרם פֿון ייִדישקייט. אַבער אונדזערע קינדער האָבן מיר ניט געקאָנט איינהאַלטן ביי זיך. מיר האָבן פשוט ניט געשאַפֿן פֿאַר זיי די פֿאָרם, די היים פֿאַר דער אַבסטראַק־ציע. מיר האָבן דאָך ניט געהאַלטן פֿון אינסטיטוציאָנעלער ייִדישקייט, האָבן מיר ניט געקאָנט שאַפֿן קיין אינסטיטוציעס.

אַבער אונדזערע גראַדואאַנטן זיינען געוואָן זייער אַקטיווע און שעפֿערישע מיטגלידער אין פֿאַרשיידענע קהילות און אינסטיטוציעס. אומעטום קאָן מען גרינג דערקענען אַ מענטשן, וואָס האָט געענדיקט אַדער איז געגאַנגען אַ לעב־גערע צייט אין אַ ייִדישישער וועלטלעכער שול. ער פֿאַרמאָגט אַ פֿאַלקסטימלעכקייט און אַ האַרציקע צוגעבונדנקייט צו יידן, ייִדיש, און ייִדישן וועג פֿון לעבן.

מען מוז זאָגן, אַז ביז אַ געוויסער מאָס האָבן די ייִדישישטישע שולן אַפֿ־געדייט די נשמה־יתירהדיקייט פֿון ייִדישן מענטשן. מיר האָבן אויפֿגע־האַלטן, אפּשרה ניט ווילנדיק, ייִדישע זעלבסטפֿאַרשטענדלעכע צוגעבונדנקייט צו ייִדישע טראַדיציעס. פֿאַראַדאָקסאַל געזאַגט: מיר האָבן צוגעשטעלט צום

יידישקייט. אונזערע קינדער אַוואַי
און אַוואַי. זיי זיינען אויפגעאַדער-
וועט אויף אַ סעקולאַרער קולטור און
זיי נייטיקן זיך און ווילן טאַקע די
פאַרמאַלע יידישקייט, וואָס איז גע-
פאלן אויף אונדז ווי אַ שווערע יאָך.
וואָס איז די געביטענע לאַגע? דאָס
וועלן מיר דערקלערן און קומענדיקן
קאַפּיטל.

אַן אַנדער יידישן הינטערגרונט זיינען
אויפגעקומען. אויך די אַלטע טוער
האַבן זיך געביטן און די לויזע ניט-
אינסטיטוציאָנעלע יידישקייט, וואָס
מיר האָבן אויפגעבויט, איז איצט ניט
מער ווירקזאַם. און מיר, די אַלטע
טוער האָבן זיך אָנגעזעטיקט מיט
וועלטלעכקייט, סעקולאַריזם און מיר
בענקען נאָך אַן אינסטיטוציאָנעלער

די געביטענע לאַגע

א פארמאלער יידישקייט; ס'איז א נאָסטאָליגע, ביז א געוויסער מאָס, נאָך די קינדער־יאָרן און שרעק פאַר דעם קיום אַ פון נייעם דור, וואָס איז קאָנפֿאַרמיסטיש.

פון דער דירעקטער סביבה אַרום מיר קאָן איך דערציילן אַז פולע 90 פראָצענט פון מיין תנ"ך־חברה זיינען געגאַנגען היינטיקן ימים־נוראים אין שול. ביז היי־יאָר האָב איך אויפֿ־ געהאַלטן אַ מנין ביי זיך אין שטוב. אַ מנין, וואָס האָט ימים־נוראים ניט געדאַוונט נאָר געלערנט. איצט זיינען זיי אַלע אַוועק אין שול. איך האָב זיי געמיסרט, אַז זיי זיינען, אין אַ געוויסער מאָס, פאַראַזיטן, ווייל אויב זיי נייטיקן זיך אין אַ מנין מיט אַ ספר־תורה איז לאַמיר עס מאַכן ביי זיך אין דער שול, אָדער זאָלן זיי ווערן מיטגלידער אין אַ סינאַגאָגע. אָבער ס'האָט ניט געהאַלפֿן. זיי זיינען נאָך ניט גרייט פאַר אַן אייגענעם מנין, זיי ווילן נאָך אַנהאַלטן דעם אַלטן באַגריף פון אַ סעקולאַרער יידישיסטישער שול און ווילן ניט ווערן קיין פולע מיטגלידער פון אַ סינאַגאָגע און אַוועק אין גאַנצן פון דער וועלטלעכער סביבה.

שנית האָט גאָר שטאַרק געווירקט אויף אונדזערע יידן דער אויפקום פון מדינת ישראל. די אַלטע קאָסמאָ־ פֿאָליטן זיינען געוואָרן פאַרברענטע נאַציאָנאַליסטן און גאָר אַקטיווע טוערס פאַר מדינת ישראל. זיי פאַר־ קויפֿן באַנדס, אַרבעטן פאַרן געווערק־ שאַפטן־קאַמפּיין, נאַציאָנאַל־פּאַנד, "יור־ נאַיטעד דזשוואַיש אַפּיל". זיי האָבן בכלל אַלע מאָל עפֿעס אַ נייעם פּראָ־

צויי וויכטיקע שינויים זיינען פאַר־ געקומען אינעם לעבן פון דעם על־ טערן דור, וואָס האָט געשאַפֿן די יידישיסטישע וועלטלעכע שולן און האָלט זיי נאָך אויף. דאָס ערשטע איז געשען, וואָס מיר האָבן זיך איבערגעזעטיקט מיט סעקולאַריזם און מיר האָבן זיך פאַרבענקט אַ היפש ביסל נאָך פאַרמאלער יידישקייט. ניין, דער גרעסטער, גאָר גרעסטער טייל איז ניט פֿרום געוואָרן, אָבער ער גייט אין שול איבערהויפֿט ימים־ נוראים, און בכלל אין אַ יום־טוב, און אַמאָל אויך אַ שבת. מען פֿראַוועט אַ סדר, מען צינדט אַן ליכט פֿרייטאָג־ צורנאַכט. אַז די משפּחה קומט זיך צוזאַמען טוט אַן דער אַלטער אַפּי־ קורס אַ היטל, און אַמאָל אַן אַ היטל, מאַכט ער קידוש. מען היט אַפֿ כשרות ביז אַ געוויסער מאָס און מען האָט אַנגעקלאַפֿט מזוזות אויף די טירן.

איך בין אַן עדות אַז היי־יאָר האָב איך געזען אַזעלכע טוערס פון אַרבע־ טער רינג און שלום־עליכם פֿאַלק־ אינסטיטוט גיין אין שול אַרײַן, אַז איך קאָן זאָגן, אַז דער אויפֿרוף פון הרב טייטץ צו די אַפּיקורסים צו גיין אין שול, איז געווען איבעריק. זיי האָבן עס שוין לאַנג געטאַן.

איך וויל עס זאָל זיין קלאַר, אַט די דאָזיקע אַלטע אַפּיקורסים זיינען ניט געוואָרן פֿרום. זיי זיינען נאָך אַפּילו ניט געוואָרן קיין מיטגלידער פון אַ סינאַגאָגע. אמת אַ היפשע צאָל געהערט אויך צו צענטערס און גייט רעגלמעסיק הערן אַ ראַבייס דרשה, אָבער פֿרום זיינען זיי ניט געוואָרן. זיי האָבן זיך פשוט פאַרבענקט נאָך

פינע בנינים. זיי קאנען נאך חלילה אונטערגיין צוערשט. א שול אין א קעלער, א קראם, קאן נאך אויס-געהאלטן ווערן מיט א מינימום שב-מינימום פראגראם. אבער אן אייגענער בנין פאדערט א ברייטערע ארבעט און עס איז ניטא קיין גענוג גייסטי-קער אינהאלט מיט וואס אָנצופילן די שול. דער בנין שטייט אלע נאכט נאָכן לערנען מיט בלינדע פענצטער און איז פארמאכט איבערן סוף וואָך און איז פארשלאָסן די זומער-חדשים און אין דעם תודש פון יידישע יום-טובים. די שול-טוערס ווילן זיך ראַטעווען מיטן שאַפן זונטאָג-שולן, עפענען שולן אין פאָבליק-סקולס, וואו די הוצאות פון שול ווערן כמעט געדעקט פון שכר-לימוד און מע נייטיקט זיך ניט אין אויסערלעכע אַקטיוויטעטן. פולע 35 פראָצענט פון דער צאָל קינדער, וואָס באַזוכן די שלום-עליכם שולן באַזוכן בלויז א זונטאָג-שול. צוואַנציק פראָצענט פון די אַרבעטער רינג שולן געפינען זיך אין די בנינים פון פאָבליק-שול, וואו מען לערנט געצילטע איינגעשרומפּענע שעה און עס איז אוימעגלעך אָנצו-פירן וועלכע עס איז אויסער-שול אַקטיוויטעטן. איצט פאַרנעמט זיך דער אַרבעטער רינג צו גרינדן זונטאָג-שולן.

די נעבעכדיקסטע שולן זיינען אין די נייע ישובים פון די פאַרשטעטלעך אַרום ניו-יאָרק. די נייע ישובים האָבן אויפגעשטעלט צענטערס, וואָס קאָסטן הונדערטער טויזנטער דאָלאַרן; האָבן אָנגעשטעלט יונגע ראַבייס, סעקרע-טאַרן, געעפנט נאָכמיטאָג-שולן מיט צענדלינגער לערערס. מיר שטעלן אויף דאָרטן זונטאָג-שולן אַדער שטעלן איין שולן אין דער געביידע פון אַ פאָבליק-סקול, וואו עס איז ניטאָ קיין אַרט אַפילו פאַר אַ מינימום פון קולטור-טעטיקייט. פאַרשטייט זיך.

יעקט פאַר מדינת ישראל. זיי זיינען אַקטיווע מיטגלידער פון „הדסה“, פיאַנערן פרויען-אַרגאַניזאַציע און וואָס ניט?

אין תוך איז עס ניט קיין חסרון. אָבער די אַלע אַקטיוויטעטן ווערן אָנגעפירט ניט צווישן די פיר ווענט פון דער שול. די שול איז דאָך ניט קיין אינסטיטוציע, וואָס איז כולל דאָס גאַנצע יידישע לעבן. ווערן אָנגעפירט די אַקטיוויטעטן אין די דרויסנדיקע אַרגאַניזאַציעס, פאַרלירט די שול גאָר אַ סך. די בת-מדרשים, די צענטערס האָבן געוואונען פון דער אַקטיוויז-רונג פון זייערע מיטגלידער, אָבער די יידישטישע שולן האָבן פאַרלאָרן. די ציוניסטישע אַרבעט האָט אַריינגע-בראַכט מער לעבן און געשאַפן אַ גרעסערע צוגעבונדנקייט צו די רעלי-גיעזע אינסטיטוציעס. ביי אונדז האָט עס אויסגעליידיקט די שול. אַזוי פיל טעטיקייט אויסער דער שול, אַז עס בלייבט ניט גענוג צייט און מי און רצון פאַר דער שול-אַרבעט.

די קולטור-אַרבעט אַרום דער שול האָט איינגעשרומפּן. צוליב די פריער-דיקע סיבות און אויך ווייל די טוערס האַלטן מער ניט די שול פאַר זייער גייסטיקער היים. מען האָט געלייגט גרויס וואָג אויף עונג-שבתים און יום-טובים פייערונג. חזר איך איבער דאָ בפני כל עם ועדה, אַז ס'איז ניטאָ קיין איין יידישטישע שול, וואָס פירט אָן אַלע פרייטאָג, יעדן פרייטאָג, מיט אַן עונג-שבת. מען מאַכט עטלעכע מאָל דורכן יאָר אַן עונג-שבת; באמת זיינען דאָס אונטערנעמונגען, מיט אַ צופעליקן טאַלאַנט אַדער שרייבער, אָבער ניט קיין עונג-שבת וואָס ווערט אָנגעפירט פון אַ גייסטיקן פירער צוליב שבת.

די טראַגישסטע לאַגע איז פאַר די שולן, וואָס האָבן אייגענע בנינים. פאַראַן עטלעכע שולן, וואָס האָבן גאַנץ

רעאיש אויף אויסווייניק און דאָס קינד איז ראוי צו ווערן אַ מיט־גליד אין טעמפל. אָבער וואָס פאַראַ קאָנקרעטע ענינים קאָן מען לערנען אין אַ סעקולאַרער יידישיסטישער זונ־טאָג־שול? קאָן געמאָלט זיין סעקולאַרע יידישקייט, וועלטלעכע יידיש־קייט אויף ענגליש? דער גאַנצער אויפטו פון די יידישיסטישע וועלט־לעכע שולן איז דאָך געווען דאָס באַוואוסטזיין, אַז יידישקייט שטייט ניט אויף צערעמאָניאַל און ריטואַל נאָר אויף אַ נאַציאָנאַלער שפראַכלעכער ירושה, וואָס דאַרף כולל זיין אַלץ. שאַפט מען אַפּ דאָס לשון יידיש איז עס ווי די גמראַ זאָגט: פּסיק רישא וְלֹא ימוֹת — זאָק אים אַפּ דעם קאַפּ און ער זאָל ניט שטאַרבן.

די זונטאָג־שול באַוועגונג איז ווי „אַ צודעק פאַר די אויגן“. מיר פּער־זענלעך דאַכט זיך, אַז עס איז אַ תירוץ פאַר אַ גרינגער און וואָל־וועלער יידישקייט. מע גיט אַן פאַר־שיידענע תירוצים פאַר די זונטאָג־שולן — עס פּעלן דערעס; אין געוויסע „סאָבוירבס“ וואוינען די יידן ניט קאַנצענטרירט. אָבער דעם אמת האָט אַרויסגעלאָזן פון זאַק, דרך אגב, זלמן יעפרוויקין אין „קולטור און דערציאונג“ אַקטאָבער 1955 — „די יונגע עלטערן האָבן אין געוויסע געגנטן ניט געקאַנט נעמען אויף זיך די לאַסט, אָדער מורא געהאַט דאָס צו טאָן, פון אַ נאַכמיטאָג שול“.

דאָס איז דער אמתער אמת. קיין יידישער קיבוץ, חוץ די סעקולאַר־ריסטן, האָט ניט אַזאַ קליינע השגה וועגן יידישן לעבן. ניט קיין סינאַ־גאַגע, ניט קיין טעמפל, ניט קיין ראַביי; ניט קיין רב, ניט קיין שבת, ניט קיין יום־טוב, ניט קיין אייגן לשון — אַ זונטאָג־שול אויף ענגליש! ניין, ניטאָ וואָס צו גרויסן זיך מיט די נייע עלטערן, די ענגליש־ריידן־

אַז דער לערער אָדער לערערין פון דער פּאַלקשול קאָן זיך ניט פאַר־מעסטן מיט דעם ראַביי, וואָס איז געוויינלעך אויך אַ גראַדואירטער פון אַן אוניווערסיטעט און האָט אַרום זיך יוצר־משרתים און אשר־משרתים.

די אַלטע שול־טוערס גרויסן זיך, וואָס אַ קליינע צאָל פון אונדזערע קינדער, וואָס האָבן גראַדואירט פון די פּאַלקשולן זיינען איצט גע־וואָרן די גרינדערס פון וועלטלעכע שולן. אָבער די טוערס גיבן ניט איבער דאָס גאַנצע בילד. די נייע טאַטעס און מאַמעס, וואָס גרינדן וועלטלעכע שולן, נעמען ניט איבער אַפילו די אַרעמע ירושה פון זייער טאַטע־מאַמע. זיי גרינדן זונטאָג־שולן וואו דאָס אַפיציעלע לשון איז ענגליש. זיי זיינען אַרעמער פון זייערע טאַטע־מאַמע. מיר האָבן ניט אַפּגעהיט קיין שבת, אָבער געלייענט עפעס וועגן שבת: אַ דערציילונג, אַ ליד וואָס האָט באַזונגען דעם שבת אָדער יום־טוב. מיר האָבן געשאַפן אַ במקום יידיש־קייט. דאָס יידישע לשון און די רייכע יידישע ליטעראַטור זיינען געווען דער במקום. אָבער אונדזערע קינדער זיינען געקומען צו דער מזרעה, אַז זיי ריידן וועגן יידיש לשון, וועגן דער יידישער ליטעראַטור — אויף ענגליש. אַ מהלך! זונטאָג־שולן האָבן זיך שטענדיק גערעכנט ווי אַ פּלאַג ביי אַלע יידישע מחנכים, דערציער. אָבער צום ווייניק־סטען אַן אינסטיטוציאָנעלע יידישקייט ווי די רעפּאָרם־יידישקייט, אויך אַפילו די קאַנסערוואַטיווע באַוועגונג קאָן נאָך עפעס דערגרייכן אין אַ זונטאָג־שול, זיי קאַנען צוגרייטן קינדער צו אַ באַשטימטער אויסגעליידיקטער פאַרמעלער יידישקייט; אַ פאַר ברכות, אַ פאַר צערעמאָניעס, אַ לעק בייבל און יידישע געשיכטע, דער סדר פון דאַוונען אין ענגליש, הימנעס, עט־לעכע געציילטע תפילות אויף העב־

דער גורל פון אונדזערע יידישיסטישע שולן

דיקע גראַדואאַנטן פון אונדזערע שולן. זיי זיינען כלומרשט צוגעשטאַנען צו דער וועלטלעכער יידישיסטישער שול-באַוועגונג. ס'איז ניט אמת, זיי זוכן נאָך אַ גרינגערע יידישקייט ווי זיי האָבן געטראָגן אין זייער יוגנט אין די פּאַלקשולן. זיי פאַרוואַסערן נאָך מער די פאַרוואַסערטע יידישיסטישע דערציאונג. מיר האָבן צום ווינציק-סטען געהאַט אַ סעקולאַרע יידישע באַוועגונג אויף יידיש. זיי ווילן יידיש

און סעקולאַריזם אויף ענגליש. אַן אומזיניקייט. די גאולה פון דער יידישיסטישער וועלטלעכער שול וועט פון זיי ניט קומען. דער אויפלעב און פאַרטיפונג פון דער יידישיסטישער שול קאַנען קומען פון אַ נייער אַריענטאַציע. מיר דאַרפן נעמען אַ מוטיקע שטעלונג צו יידיש, העברעאיש, מדינת ישראל, רעליגיע און אינסטיטוציאָנעלע יידיש-קייט.

אַ נײַע אַרײַענטאַציע

אַבער איצט, נאך זיין טויט, מעג איך אָנגעבן דעם נאָמען — שמואל נײַגער. און אָט איז אַן אויסצוג פֿון אַ רע-צענזיע אויף מאַני לייבס לידער אין „פֿאַרווערטס“ געשריבן פֿון דעם דיכ-טער דוד איינהאַרן:

„אַן אַזאַ פֿאַעט ווי ער, וואָס האָט גע-קענט שטעלן אַזאַ וואונדערלעכע מצבה אויף אַ גאַנצן פֿאַלק — זײַנע לידער, וועלן ניט פֿאַרגעסן ווערן און זײַ וועלן אויפֿקלינגען ווידער אויף אַן אַנדער שפּראַך. ווען זײַן אוראַײַנקל וועט עס אַנטדעקן אין אונדזער גרויסן היסטאָרישן אַרכיוו.“

(„פֿאַרווערטס“, אָקט. 22, 1955).

אויב די אינטעליגענץ האַלט, אַז עס איז שוין נאָך ייִדיש, ניט מער מען האָט נאָך ניט אָפּגעזאָגט קיין קדיש, ווי אַזוי קאָן מען אויפהאַלטן און נאָך קעמפֿן פֿאַר ייִדישע שולן?

איך האָב פֿריער באַמערקט, אַז די פֿאַרוואַלטער באַנוצן זיך ניט מער מיט „אַ גוטן אָונט“, „גוט שבת“, אַ גוטע וואָך“, נאָר באַנוצן העברעאישע אויסדרוקן — שלום, שאַבאַט-שלום אאו"וו. אפשר האָט דער לײַענער אַ שמייכל געטאָן, וואָס איך מאַך אַ וועזן פֿון אַזוינע קלייניקייטן. אָבער דאָס זײַנען סימפּטאָמען פֿון אַ געוויסן גע-מיט-צושטאַנד, וואָס די עצם חולאת איז אַ סך ערנסטער ווי די דרויסנדי-קע סימנים.

אויב מיר ווילן באמת אויפהאַלטן ייִדישע שולן דאַרפֿן מיר נעמען אַ שמעלונג צום גאַנצן ענין העברע-איש. איך בעט איך נעמט זיך אַרײַן אין זײַנען „צום ענין העברעאיש“ זאָג איך, ניט לשון קודש.

כדי די ייִדישיסטישע וועלטלעכע שולן זאָלן צוריק ווערן אַ דינאַמישער כוח אין אונדזער לעבן, מוז בי די טעאַרעטיקער קומען צו אַן איבער-שאַצונג הן בנוגע דער אַרגאַניזאַציע פֿון די שולן און נאָך מער אידעאָלאָ-גיש. און אפשר, אויב די טעאַרעטי-קער וועלן וואָגן צו מאַכן אַן אידע-אָלאָגישע איבערשאַצונג, גלויב איך, וועט שוין במילא קומען צו אַ רעאַר-גאַניזירונג פֿון די שולן.

אַבער איך מוז צוגעבן, אַז ווען עס קומט צו אַן איבערשאַצונג זײַנען אונ-דזערע ראַדיקאַלן די קאַנסערוואַטיוו-סטע מענטשן אין דער וועלט.

די ערשטע איבערשאַצונג דאַרף קומען בנוגע ייִדיש. מיר זאָלע ריידן וועגן דער צוקונפֿט פֿון ייִדיש. מיר שרייען, מיר ליאַרע-מען אין מיר „קעמפֿן“ פֿאַר ייִדיש. אָבער דער אמת איז אַז די ייִדישיסטן האָבן אָנגענומען די הנחה, אַז ייִדיש גײַט אונטער, וועט אונטערגיין און פֿאַרפֿאַלן. אַזוי האָט די געשיכטע באַשטימט.

עס ליגט פֿאַר מיר אַ בריוו פֿון איינעם פֿון די זיילן פֿון דער ייִדישער ליטעראַטור, אַ שריפטשטעלער מיט סטאַזש פֿון 55 יאָר. שרייבט צו מיר דער אַלטער טעאַרעטיקער בזה הלשון: „ייִדישיום האָט זײַן ציל דערגרייכט (גע-וואונען פרעסטיזש פֿאַר ייִדיש און אַ קולט פֿאַר ייִדישער ליטעראַטור) און ייִדיש? ייִדיש לעבט און וועט לעבן נאָך אונדזער אַלע-מענס טויט. אויב ניט אין די מיילער איז אין זי הערצער פֿון ייִדן (אויך פֿון די וואָס האָבן ייִדיש ניט גערעדט).“

ס'איז אַפילו אַ פֿרויאַטער בריוו,

דוד קמחי, "הדואר", חשון תש"ו, גליון מ"א; "תוך יידישקייט" פון שלמה סיימאן, קאפיטל "אייגן לשון און ריידן יידיש" און לעאָ קעניג, "ווי-דערגעבורט פון פּאַלק און שפּראַך", "צוקונפט", נאוועמבער 1955), פּאַר אונדז איז לשון קודש וויכטיק, ווייל דאָס לשון פאַרבינדט אונדז מיט די יידישע מקורות און יידישע המשכ-דיקייט. העברעאיש אָבער רייסט אי-בער אונדזער המשכדיקייט און לייגט געוויכט אויף לאַנד. יידיש, להיפוך דעם מאַדערנעם העברעאיש, באַטאַנט, אַז יידישקייט קאָן אומעטום געדייען און לעבן. העברעאיש לייקנט עס.

דאַרפן מיר זיך ניט שרעקן און זאָגן אָפּ: אין די תּפוצות איז יידיש אונדזער טאָג טעגלעך לשון; ניט ווייל עס זיינען נאָך דאָ אַ גרויסע צאָל יידן, וואָס ריידן יידיש און נאָך אַ גרעסערע צאָל וואָס פאַרשטייט דעם לשון. אַ סך גרעסערע צאָלן ווי די וואָס ריידן און פאַרשטייען העברע-איש, נאָר יידיש איז אונדזער לשון צוליב דער אידייע פון די תּפוצות; ווייל יידיש איז ניט צוגעבונדן צום ענגן נאַציאָנאַליזם, וואָס איז צוגע-וואַקסן צו לאַנד; ווייל יידיש באַטאַנט המשכדיקייט.

און דערפאַר לערנען מיר ניט קיין העברעאיש אין אונזערע שולן אין די תּפוצות, נאָר לשון-קודש לערנען מיר, מיט דער אויסשפּראַך פון אונ-דזער אַלטער טראַדיציע — די אשכּנזישע, ניט די ספרדישע. מיר לערנען לשון קודש, ווייל מיר ווילן באַטאַנען די יסודות פון יידישן פּאַלק — תּנ"ך און משנה. מיר לערנען לשון קודש, ווייל מיר ווילן זיין פאַר-בונדן מיטן עבר און מיט דעם קיבוץ פון ארץ ישראל, וואָס וועט נאָך מוזן איינפירן ווידער אַ מאָל דעם לימוד לשון קודש אין די שולן, ווייל העב-רעאיש וועט מאַכן פאַרגעסן לשון

דאָס וואָס העברעאיש איז געוואָרן דאָס אָפיציעלע לשון אין מדינת ישראל, מיין איד, איז אַ גרויסער מינוס פאַר דער מדינה. איד פער-זענלעך האַלט, אַז היסטאָריש איז עס געווען אַ טעות, אַן אומגליק. אָבער די געשיכטע פּרעגט אונדז ניט וואָס עס איז גוט און וואָס עס איז שלעכט פאַרן פּאַלק. געשיכטע האָט איר איי-גענעם וועג. דאָס אָננעמען פון העב-רעאיש האָט אַרויפגעלייגט אַ שווערע לאַסט אויפן קיבוץ פון מדינת ישראל. צו אַלע שוועריקייטן און יאָכן איז נאָך צוגעקומען די לאַסט צו שאַפן פון אַלטן לשון קודש אַ מאַדערנע גע-רעדטע שפּראַך. אַ שלל פון ענערגיע דאַרף אויף דעם פאַרשווענדט ווערן. דאָס וועט אויף אַ היפּשער צייט אַוועקנעמען די שעפּערישקייט פון יידישן קיבוץ אין מדינת ישראל. אָבער דאָס איז דעם ישובּ פּראַ-בלעם — אויב אים איז עס ליב איז עס אונדז ניהא. מיר אָבער דאָ אין די תּפוצות קאָנען ניט אָננעמען העב-רעאיש ווי אונדזער נאַציאָנאַלן לשון; ראשית, ווייל היסטאָריש איז באַוויזן געוואָרן, אַז דאָ, אין אַמעריקע, האָט קיין איין עטנישע גרופּע ניט געקאָנט אויפהיטן איר אייגן לשון און שאַפן אַן אייגענע ליטעראַטור, מחמת אין דער אַלטער היים, אין דער נאַציאָנאַ-לער היים, רעדט מען די דאָזיקע שפּראַך. יידיש און לשון קודש האָבן געקאָנט זיין דאָ שעפּעריש, ווייל ביי-דע לשונות זיינען ניט געווען צוגע-בונדן צו אַ באַשטימט לאַנד. שנית, מאַדערנער העברעאיש וועט אין אַ דור צוויי גאַרניט ניט האָבן צו טאָן מיטן לשון קודש פון תּנ"ך, משנה און אפילו מיט דער מאַדערנער העברעאישער ליטעראַטור, וואָס איז געשאַפן געוואָרן אין די תּפוצות (וועגן דעם ענין זע "יידן צווישן פעלקער" פון שלמה סיימאן ז' 107;

פעלט אן אייגן לאַנד, וואו די אידיע פון יידישקייט זאל קאָנען זיך אַנט-וויקלען אויך אין אַ גאַנצער יידישער סביבה; אין אַ סביבה, וואָס זאל אי-בערנעמען די התחייבות פון מדינה-רשעות. איצט, ווען מיר האָבן אן אייגענע מדינה האָבן מיר אַזאַ סביבה. צי יידישקייט וועט קאָנען אויסהאַלטן דעם דרוק פון מדינה-התחייבות אין נאָך אַ גרויסע פּראָגע. אן אייגן לאַנד, לפי דעם איינשטעל פון דער איצטי-קער וועלט-אַרדענונג, קאָן זיך ניט רעכענען מיט די עטיש-יידישע ווערטן פון תנ"ך און משנה. עס קאָן גריילעך געמאַלט זיין, אַן דווקא אין מדינת ישראל זאָלן יידן פאַרלירן זייער ספּע-ציפּישקייט. יידישקייט אין די תּפּר-צות איז מחייב צו אָן איינגאַרטיקן לעבן, ביי זיך אין לאַנד לאַזן דווקא.

מיר דאַרפן דערקלערן אָפּן און קלאַר: די תּפּוצות זיינען ניט קיין צופּעליקייט, פאַרקערט גאַר, דאָס ראַנגלעניש מיט דער אַרומיקער פּרעמדער קולטור אין די תּפּוצות איז אַ טייל פון יידישקייט, פון יידישן וועלט-באַנעם. מיר דאַרפן ניט זיין אַפּאַלאַגעטיש, וואָס מיר וואוינען ניט אין מדינת ישראל. מיר דאַרפן זאָגן קלאַר: מיר זיינען דאָ, ווייל מיר מיי-נען אַן יידישקייט אין אַן אידיע, וואָס קאָן ווירקן אומעטום, קאָן גע-דייען איבער גאַר דער וועלט וואו נאָר אַ קיבוץ יידן געפינט זיך. די יידן, וואָס האַלטן, אַז דאָס יידישע פּאַלק, ווי אַלע אַנדערע פעלקער, באַשטייט פון אַ קיבוץ, וואָס וואוינט אין איין לאַנד, אונטער איין פּאַן, רעדט איין שפּראַך, ווייל אַן אמת פּאַלק מוז זיין איינ-הייטלעך; די דאָזיקע יידן דאַרפן שטרעבן צו פאַרלאָזן די תּפּוצות, ווען זיי בלייבן אין די תּפּוצות דאַרפן זיי איינשטעלן זייער לעבן ווי מען שטעלט איין אַ לעבן אין אַ צייטווייליקער דירה — דירת ארעי. מיר אָבער, די

קודש. נאָר מער פון אַלץ מוזן מיר באַטאַנען, אַז יידיש בלייבט אונדזער לשון, ווייל העברעאיש קאָן אַלצאיינס ניט ווערן דאָס לשון פון וועלכן עס איז קיבוץ אין די תּפּוצות — העברע-איש מיינט דאָך ענגער נאַציאָנאַליזם, וואָס מוז זיין צוגעוואַקסן צו לאַנד, ווי אַלע לשונות זיינען, חוץ יידיש.

איב מיר וועלן אָננעמען דעם דאָ-זיקן געדאַנקענאַנג קאָנען מיר אַנט-וויקלען אַ מיליטאַנטישן יידישזום, ניט קיין קאַמף מיטן קיבוץ פון מדינת ישראל, נאָר אַ קאַמף קעגן דעם זינ-לאָזן דעפיטיזם דאָ ביי אונדו. וועלן מיר באַטאַנען די אידיאישקייט פון יידיש האָבן מיר אַ געווער מיט וואָס צו קעמפן. מען קאָן ניט ווערן מילי-טאַנטיש בלויז מחמת סענטימענטן, למשל, יידיש איז דאָס לשון פון די קודשים, דאָס לשון פון טאַטע-מאַמע, פון די תאַרעפאַשנע מאַסן, דאָס זיי-נען סענטימענטן וואָס האָבן אַ ווערט בלויז פאַר מענטשן, וואָס האָבן אַ נאַסטאַליע פאַרן אַמאַל און האָבן אַליין געלעבט אין יענער צייט, אין דער „פּרעהיסטאָרישער“ תקופה. אגב די אַלע סענטימענטן קאָנען גרינג אָפּ-געפּרעגט ווערן.

די צווייטע רעאַריענטאַציע דאַרף קומען בנוגע מדינת ישראל. מיר דאַרפן צוגעבן און באַטאַנען, אַז דער אויפקום פון מדינת ישראל איז די וויכטיקסטע געשעעניש פון אונדזער איצטיקער צייט. אָבער מיר דאַרפן אויך באַטאַנען און אַזוי אָפט ווי מיר קאָנען, אַז מיר נעמען ניט אַן די ציוניסטישע אידעאָלאָגיע, איר מיין מיר נעמען ניט אַן דעם ציוניסטישן געדאַנקענאַנג, אַז דאָס יידישע פּאַלק קען געדייען, אויפהאַלטן זיך און זיין שפּעפּריש בלויז אין אַן אייגן לאַנד. דאָס גרינדן פון מדינת ישראל האָט אויף אַ געוויסן אופן נאַרמאַליזירט יידן. עס האָט אין אונדזער לעבן גע-

איז אפהענגיק פון א ביידן גאט. ער, דער אייבערשטער זיצט אויף זיין כסא הכבוד און היט אפ צי א ייד שניידט די נעגל בסירוגין צי נישט. אונדזערע פריידענקער קעמפן נאך אלץ מיט דעם משגיח פון דער ישיבה, וואס האט ניט געלאזן ליינען קיין טריף פסול, אדער מיטן טאטן וואס האט געפאסט פארן טראגן אין קעטנע א נאך טיכעלע אום שבת. זיי פארשטייען נאך אלץ ניט אז "פאר א גאר גרויסער און וואגיקער צאל מאדערנע מענטשן, איז רעליגיע קודם כל א באדייטונגס-פולער סאציאלער און עטישער פענא-מען, וואס שטעלט מיט זיך פאר דעם היסטארישן אויסדרוק פונעם וועלט-באנעם פון א באשטימטער גרופע" (דר. ש. מארגאשעס). פארן אנדערע, ווי למשל פראפ. יוליוס גוטמאן, וואס האלטן, אז יידישקייט האט אין זיך א וועלט-אידיע, אן אייגענארטיקע וועלט-אידיע, וואס איז פאר דעם מאדערנעם מענטשן פון גרויס וויכטי-קייט, הן אין דער באציאונג צו גאט הן אין דער באציאונג צו דער מענטשהייט.

די יידישטישע שולן דארפן ווערן בתי-מדרשים. פאר די סעקולאריסטן, וואס גנבענען זיך אריין אין בית מדרש, וועט שטיין אן אפענע טיר. עס וועט אויך זיין א בארעכטיקונג פאר די רעליגיעזע לימודים פון דער שול-פראגראם. עס וועט ניט זיין קיין בר-מצוה לשם אריינקריגן יינגלעך, עס וועט זיין א בר-מצוה, וואס רעד צערעמאניאל, צום ווייניקסטן, וועט דורכגעפירט ווערן אין שול גופא. אן עונג-שבת וועט ניט זיין גלאט אן אבסטרעקטע צערעמאניע ניט צומע-בונדן צו א קאנקרעטן שבת, נאר ער וועט זיין צוגעבונדן, פאר די וואס ווילן ביזויק א קבלת שבת. נאך א וויכטיקע ענדערונג וועט אריינברענגען דאס פארוואנדלען די

יידישסטן, האלטן אז די תפוצות זיי-נען ניט קיין צייטווייליקע דירות.

אין איצטיקן מאמענט שטייט מדינת ישראל איז צענטער פון אונדזער אויפ-מערקזאמקייט און זארג. אבער מיר דארפן באטאנען, אז עס איז אזוי, ניט ווייל מדינת ישראל איז דער איינציקער עכטער יידישער ישוב, נאר ווייל מדינת ישראל געפינט זיך אין א נויט. ווען וועלכער עס איז יידישער ישוב געפינט זיך אין א סכנה און א נויט, ווערט ער דער צענטער פון אונדזער אויפמערקזאמקייט. אבער די כנסת ישראל איז גרעסער פון וועלכן עס איז יידישן ישוב, זי איז מער פון וועלכן עס איז געאגראפישן פונקט.

וועלן מיר אפן אָננעמען דעמדאָיקן באגריף פון כנסת ישראל וועט עס אונזו העלפן צו פארטיפן אונדזער יידיש לעבן. עס וועט זיך אפמאכן פון אונזו דאס געפיל פון הילפלאזיקייט, נוצלאזיקייט און צייטווייליקייט. מיר וועלן ניט דארפן שטיין שטענדיק מיטן היטל אין האנט און אנטשולדיקן זיך פאר אונדזער לעבן און שפערשיקייט אין די תפוצות.

דאס באטאנען, אז די תפוצות זיי-נען א טייל פון יידישער גייסטיקער מדינה, וועט אויך העלפן אפשוואכן אונדזער פארשפיצטן נאציאנאליזם, וואס, איך מיינ, איז א סכנה פאר אונ-דזער גייסטיקן און פיזישן קיום.

דריטנס: יידישטישע שולן דארפן אריינגעשטעלט ווערן אין דער ראם פון בית מדרש און רעליגיע. אוודאי איז דאס די שווערסטע זאך פאר אונ-דזערע ראדיקאלן. ווי נאר א יידישער ראדיקאל דערהערט דאס ווארט רע-ליגיע אדער אמונה, ווערט ער א פאר-ציטערטער. ביי אים מיינט עס נאר איין זאך — די פאלקס-אמונה פון קליין שטעטל, וואס האט געהאלטן, אז יעדער קער און ווענד פון מענטשן

פון אַלט יידישקייט, צי פון די נייע שטראָמען, קען מען ניט. מען דאַרף אַליין אויף זיך אָנמעסטן יעדן שינוי, יעדן איבערבייט.

אַט די דאָזיקע בתי-מדרשים, אַט די דאָזיקע קהילות וואָלט איך גערופן דווקא מיט אַ העברעאישן נאָמען, ווי עס האָט זיך אַלע מאָל געפירט ביי יידן, „אנשי יידיש“, אָדער „אנשי יידישקייט“. די צענטראַלע אָרגאַניזאַציע וואָלט איך אַ נאָמען געגעבן „ועד הקהילות של אנשי יידישקייט“.

די דאָזיקע קהילות וואָלטן געקאַנט ווערן די היים פון יידיש און יידי-שיסטן. ניט נאָר יידישע שולן וואָלטן געווען אַרום די בתי-מדרשים פון אנשי יידישקייט, נאָר אין יעדן בנין וואָלט געווען אַ ביבליאָטעק, עס וואָלט געוואָרן די היים פון לערן-חברות, לייצן-קרייזן, און די גאַנצע יידיש-טישע קולטור-טעטיקייט פון אַ געגנט וואָלט דאַרטן אָנגעפירט געוואָרן. אַלע קאַמפּיניען — פאַרן יידישן קולטור-קאַנגרעס, פאַר דעם ייוואָ, פאַרן יידישן ווערטערבוך, דעם חודש פאַרן יידישן בוך, די געלט-זאַמלונגען פאַר מדינת ישראל, די פּיאַנערן פרויען, די הדסה — אַלץ וואָלט דאַרטן געווען.

היסטאָריש גענומען איז קיין מאָל ניט געווען ביי יידן קיין קהילה-לעבן אָן די צוויי אינסטיטוציעס: בית המדרש און בית-עולם. קרקע האָבן די סעקולאַריסטן אָנגענומען, דעם בית מדרש ניט.

אין אַזאָ צענטער, וואָס וואָלט אַרום זיך אַרומגעקליבן אַלע יידישיסטישע יידן, וואָלט מען ניט געהאַט קיין חדר-שול — אַ שול מיט איין לערער. מען וואָלט געקאַנט דאַרטן האָבן אי אַ טאַג-שול, אי אַ נאַכמיטאַג שול, אי אַ זונטאַג-שול און אפילו אַ רעגיאָנעלע מיטלשול. יידישזום וואָלט געוואָרן אַ טייל פון כנסת ישראל. איצט איז עס אַ שטראָמעלע, וואָס לויפט אין אַ זייט

שולן אין בתי-מדרשים. יידישקייט וועט ביי די סעקולאַריסטן אויפ-הערן צו ווערן אַ מוזיי-יידישקייט. ס'איז ממש קאַמיש צו זען ווי אונז-דזערער אַ ייד, שטייט שבת אָן אַ היטל און רויכערט, פאַרשטייט זיך אַ גלאַט ראַזירטער, און רעדט מיט פאַראַכטונג און מיט כעס וועגן די גאַנצע רעפּאָר-מער און האַלבע רעפּאָרמער — די קאַנסערוואַטיווע; פאַר אים איז עס אַ פאַרוואַסערדיקטע יידישקייט. באַשר בכּן זיי פירן זיך ניט אויף ווי שטרענגע אַרטאָדאָקסן — עס איז ניט קיין קאַפּיע פון דער בית-מדרש הנהגה פון דער קליין-שטעטלדיקער יידיש-קייט.

דער טענות-האַבער אַליין היט גאַר-ניט ניט אָפּ... ביי אים איז רעליגיע אין יעטוועדער פאַרעם — טריף, אלאָ וואָס? אַמאָל פאַרבענקט זיך אים נאָך זיינע יונגע יאָרן און טעג. יעמאָלט וויל ער דווקא אַ יידישקייט ווי ער האָט געזען אין זיין קינדהייט. ביי אים איז די יידישקייט ניט קיין לעבע-דיק וועזן, וואָס אויף אים איז חל דאָס געזעץ פון עוואָלוציע, ביי אים איז יידישקייט אַ מוזיי-שטיק. ווען די סעקולאַריסטן וועלן אָנהייבן אָנפירן בתי-מדרשים און עס וועט ביי זיי אויפקומען די פּראָגע פון טאַג-טעג-לעכער פּראַקטישקייט פון יידישער רעליגיע, וועלן זיי ניט זיין אַזוי צוריקגעשטאַנען און מורא האָבן פאַר יעדן שינוי. די דאָזיקע סעקולאַריסטן, וואָס גיסן פּעך און שוועבל אויף וועלכער עס איז ענדערונג אין יידיש-קייט און אַליין היטן זיי גאַרניט ניט אָפּ, פאַרשטייען ניט, אָן יידישקייט איז די שטרעבונג צו שלימות, וואָס קומט גאַרניט אָן גרינג. יידן זיינען געקומען צו דער פרושימשער קאַנ-קרעטיזאַציע פון די נביאים דורך עינויים, פיין, זעלישע מאַטערנישן און ראַנגלענישן. נעמען פון גרייטן, צי

אויפגעבן די קליינע שולכלעך אין די קראָמען, אין די קעלערן, אין די אייבערשטיבלעך, אין די פּאַבליק-סקולס, וואָס פאַרשלינגען אַ שלל מיט געלט און כוחות. מיר דאַרפן גרינדן עטלעכע, אויב נייטיק טאַקע געציילטע מוסטער קהילה-שולן „אנשי יידיש-קייט“ ווי עס איז פריער אָנגעצייכנט געוואָרן. אין די געציילטע אינסטי-טוציעס וועלן מיר אָנשטעלן די בעסטע לערערס אונדזערע, די לערערס מיט די גרויסע יידישע ידיעות. די טיף-איינגעוואַרצלטע יידן. עס טאָרן מער, ניט זיין ביי אונדז קיין שולן-הדרים, שולן מיט איין לערער. די דאָזיקע לערער וועלן קענען אָנהייבן איינפירן אַ פּלאַנירטע, גרויסע קולטור-אַרבעט אין די ראַמען פון אמונה-יידישקייט. יא, ס'איז אַ געוואַנטער פּלאַן. עס איז אַ ניער וועג, אַ טאַטאַלער איבער-בראָך מיט אונדזערע אַלטע געוואוינ-הייטן. אָבער מיר רופן זיך דאָך ראַדיקאַלן, מיר זיינען דאָך די וואָס האָבן זיך ניט אָפּגעשראַקן איבער-צוברעכן מיט דעם אַלטן לעבן. איז פאַרוואָס זיך שרעקן פאַר אַ שינוי? לאַמיר זיך אויפהערן צו נאָרן. די יידישטישע שולן איצט גיען ניט אונטער, נאָר זיי צעפאַלן זיך. אַלץ וואָס ס'איז איצט אונדז געבליבן איז די שאַלעכץ פון אַרגאַניזאַציע. דער תּוך פעלט. מיר האָבן נאָך שיריים פון אַ יידישטישן עולם. לאַמיר ניט פאַרשפּילן דאָס וואָס עס איז אונדז געבליבן. וואַלטן מיר אָנגעהויבן אַ רעאַרגאַניזאַציע פון אונדזער יידיש-טישן שולוועזן מיט אַ פינף און צוואַנ-ציק יאָר צוריק, אָדער אפילו מיט פּופּצן יאָר צוריק, וואַלטן מיר איצט פאַרמאַגט אַ טיף יידישטישע באַווע-גונג און אַ שייגעס פּאַלקסלעבן. איצט איז נאָך אויך ניט צו שפּעט. אָבער די שאַטנס ווערן לענגער און לענגער. לאַמיר עס געדענקען.

און פאלט ניט אַריין אין גרויסן ים פון יידישקייט. איך ווייס די שוועריקייטן. מיר זיי-נען אַרעם אין כוחות. ניט נאָר האָבן מיר ניט קיין יידישטישע אינטעלי-גענץ, וואָס איז מסוגל אַנצופירן מיט אַזעלכע בתי-מדרשים-צענטערס נאָר מיר האָבן נאָר ווייניק לערער. די לערער מיט גרויס יידישן וויסן ווערן עלטער. די נייע לערערס קאָנען וויי-ניק און זיינען ווייניק אין צאָל. ביי אונדז איז איצט אַ יש אַ געהילף-לערער אָדער לערערין אָדער גאַנצער לערער, וואָס איז אַ גראַדואאַנט פון איינער פון די וועלטלעכע מיטלשולן. מיר האָבן שוין דערלעכע אַ צייט און דער „פּרינספּאַל“ פון אַ יידיש-טישער זונטאַג-שול, קאָן ניט שרייבן און לייצענען קיין יידיש, קאָן ניט ריידן קיין יידיש נאָר ער פאַרשטייט יידיש. מיר יאָגן זיך נאָך פּאַזיציעס. מיר כאַפן אַ לערער, וועלכן עס איז לע-רער, און אַ לאַקאַל, וועלכן עס איז לאַקאַל, און מיר עפּענען אַ שול, וועלכע עס איז שול. אין די נייע געגנטן, וואו אונדזער יוגנט האָט זיך אַריבערגעקליבן. ווען עס געלינגט אונדז דאָרטן צו עפּענען אַ דריי-טאַגיקע שול, זיינען מיר אין זיבעטן הימל. ביי אונדז איז אויך רעכט אַ שול אין די צימערן פון אַ פּאַבליק-סקול, וואו עס איז אוממעגלעך אַנצו-פירן די אַרבעט אפילו אויף אונדזער אַלטן שניט. ביי אונדז איז אויך רעכט אַ זונטאַג-שול. מ'שטיינס געזאַגט וואָס פאַר אַ ווירקונג אונדזער יידישזום קען דאָרטן האָבן. וואָס פאַר אַ פאַרמעסט איז עס מיט די נייע רייכע גוט אויס-געשטעלטע צענטערס, וואָס ווערן אַנ-געפירט פון געשולטע פּונקציאָנערן? מיר דאַרפן דערפאַר איצט רעאַר-גאַניזירן אונדזערע שולן און אויס-נוצן דערווייל אויפן בעסטן אופן אונ-דזערע אַרעמע כוחות. מיר דאַרפן

א נאכווארט ספעציעל פאר דער סעריע געדרוקט אין „די פרעסע“ אין ארגענטינע

א גראנדיעזע בניה, האט די שול ווייני- קער ווי פופציק קינדער. די לערערס פון די יידישיסטישע שולן זיינען על פי רוב עלטערע מענטשן. מידע און פול מיט יאוש. זיי אלע האבן גרויסע און טיפע יידישע ידיעות און גאר א פינע אל- געמיינע בילדונג. אבער זיי האבן ניט וואו אויסצורוצן זייער פאכמאנשאפט און קענטשאפט. זיי דארפן לערנען מיט אַנפאַנג-קלאַסן קמץ אַלף און זיי זענען גליקלעך, ווען זיי האבן אין זייער פאלקשול א גראדואיר-קלאס פון פינף קינדער. צען-צוועלף קינדער אין א גראדואיר-קלאס איז אן אוצר. און א גראדואיר-קלאס רעכנט זיך פאר גאר א געראַטענעם אויב די גראדואאַנטן קענען פאר זיך אליין ליינען „מאטל פייסי דעם חזנס“ פון שלום-עליכם. אן אויפטו!

די מיטלשולן סיי פון ארבעטער- רינג סיי פון שלום-עליכם פאלק- אינסטיטוט און סיי פון נאַציאָנאַלן אַרבעטער פאַרבאַנד צעפאַלן זיך, ווי איר האט עס געזען אין די ארטיקלען. די העכערע קורסן, וואס דער ארבע- טער-רינג און דער שלום-עליכם פאלק-אינסטיטוט האבן אָנגעהאַלטן פאר זיך זיינען שוין לאנג אונטער- געגאַנגען. ס'איז דא אַ לערער-סעמי- נאַר, וואָס איז אָפן אין די אָונטן. דער דאָזיקער לערער-סעמינאַר איז אַ ספעציעלע טראַגעדיע. שוין קרוב צוואַנציק יאָר, אַז די דאָזיקע אינסטי- טוציע האט געקראַגן אַ טשאַרטער פון דער רעגירונג צו עפענען זיך ווי קאלעדזש. די גאַנצע יידישיסטישע

די סעריע „דער גורל פון די יידי- שע שולן“ איז געשריבן געוואָרן פאַר די טער פון ד יידישיסטישע שולן פון די פאַראַייניקטע שטאַטן. די סעריע פאַסט אויך פאַר אַרגענטינע, ווייל מיר דוכט זיך אַז פאַר די יידי- שיסטישע שולן פון אַרגענטינע שטייט פאַר די זעלביקע צוקונפט אויב די טוער וועלן זיך ניט כאַפן אין צייט. אין פלוג זיינען די אומשטענדן אַנדערע אין די צוויי לענדער, ביי אונדז, דא אין די פאַראַייניקטע שטאַ- טען איז די יידישיסטישע שול-באַווע- גונג די פאַרוואַרלאָזטע, אַרעמסטע און נעבעכדיקסטע פון אַלע יידישע אינס- טיטוציעס אין יידישן לעבן. אין גאַנץ אַמעריקע אין דער גאַנצער פראַווינק, און אויך אין ניו-יאָרק רבתי, זיינען אפער פאַראַן ניט מער ווי פינף-זעקס פאַלקס-שולן, וואָס באַשעפטיקן מער ווי איין לערער. קיין איין און איינ- ציקע יידישע פאַלקשול אין גאַנץ אַמעריקע באַשעפטיקט ניט מער ווי דריי פולע לערער. דאָס רוב שולן געפינען זיך אין קראַמען, אין קע- לערס און אין צוויי-צימערדיקע לאַ- קאַלן, פאַרשטיקטע און ניט קיין פאַר- פּוצטע.

קיין איין און איינציקע יידישיס- טישע פאַלקשול האַט ניט קיין שפּיל- פּלאַץ אַרום איר דירה, אַדער אַ רעכ- טע ביבליאָטעק, אַדער אַ זאַל, וואָס מען זאַל קאָנען מאַכן באַקוועם אַ גרעסערע פאַרזאַמלונג פון עלטערן און קינדער, אַדער אַפילו בלוין פון די קינדער און זייערע געסט. ט'איז דא איין שלום-עליכם שול, וואָס האַט

פיינער טעקסט-בוך, וואָס איר האָט אַרויסגעגעבן „יידישע געשיכטע אין לעקציעס“ פון מ. שענדערלי. פאַר אַזאַ טעקסטבוך דאַרפן דאָך זיין סטודענטן, וואָס יכולען.

דאָך דוכט זיך מיר, אַז איר גייט אויף דינעם איין. לויט אַ סך פריי-וואַטע בריוו, וואָס איך האָב דער-האַלטן פון לערערס און טוערס, האָט איר איך ניט קיין יוגנט. אייער יוגנט רעדט שפּאַניש און איז אָפּגעפרעמדט פון יידישן לעבן. זי אינטערעסירט זיך ניט מיט קיין יידישער קולטור און די בעסטע ווערן אַקטיוו אין אַל-געמיינעם קולטורעלן לעבן פון לאַנד.

ביי מיר איז עס ניט קיין חידוש, ווייל איך האָלט אויך אייערע יידי-שיסטישע שולן, ווי די גאַנצע יידי-שיסטישע באַוועגונג, לעבן אויף שיי-רים פון יידישקייט. איר מאַכט דעם גרונט-טעות, וואָס מיר האָבן דאָ גע-מאַכט. איר נעמט אָן בלויז די אַבס-טראַקציע פון יידישקייט און איר קאַב-קרעטיזירט זי ניט אין טאַג-טעגלעכע מעשים. איר האָט זיך אויך אָפּגעזאַגט פון דער הויפט יידישער אינסטי-טוציע — פון דעם בית-מדרש, וואו יידישער קהלשער לעבן ווערט אַב-געפירט.

אַן אַ בית-מדרש, ס'מאַכט ניט אויס וואָס פאַר אַ פאַרמע ער זאָל ניט אַננעמען, איז ניטאָ קיין יידיש לעבן, און אַ בת-מדרש זיינען ניטאָ קיין סאַקציאָנירטע טעג — שבת, יום-טוב, טרויער-טעג, משפּחה-יום טובים, חתונות, אַ נאַמען געבן אַ קינד, כּה-מצותן, יאַרצייטן, נאַציאָנאַלע פּיער-טעג און אַנגעהערדיקייט צו אַ יידישן כלל.

צוויי אינסטיטוציעס זיינען געווען ביי יידן וואָס האָבן אויפּגעהאַלטן יידישקייט: בית מדרש און קרקע. בית מדרש איז אַן עלטערע אינסטי-טוציע. קרקע האָבן מיר, סעקולאַר-

באַוועגונג האָט ניט געהאַט דעם כּוח ביז איצט צו שאַפן די הונדערט טוי-זענט דאָלאַר, וואָס איז נייטיק איבער-צובויען די אינסטיטוציע און איינ-שטעלן קורסן, וואָס דער שטאַט זאָל האַלטן אַז דער אַנשטאַלט זאָל זיין ראוי צו ווערן אַ קרעדיטירטע אינסטי-טוציע. לערנט מען ביז איצט אין די אַוונטן. די סטודענטן צאָלן פאַר די קורסן, שטעלט זיך פאַר אַליין, וואָס פאַר אַ חשיבות אַזאַ אינסטיטוציע קאַן האָבן זיין וואָס פאַר אַ יידישע גע-לערנטע און קאַן אַרויסלאָזן.

דער לערער-סטעינאַר איז אונטערן אויפּזיכט פון נאַציאָנאַלן אַרבעטער פאַרבאַנד, וואָס שאַפט מיליאָנען דאָ-לאַרס פאַר מדינת ישראל, און ווערט געשטיצט פון אַרבעטער-רינג, וואָס בויט קולטור-הייזער אין מדינת יש-ראל. אַלבער פאַר זיך דאָ פעלן פּרוטות.

איז קאַן זיך דאָך דוכטן, אַז איר אין אַרגענטינע, כּלפי אונדז זייט קול-טור-מיליאָנערן. איר האָט שולן, וואָס יעדע איינע פון זיי באַשעפטיקט צענד-לינגער לערערס און ביי איך זיינען פאַראַן שולן, האָבן מיר דאָ געהערט, וואָס ווערן באַזוכט, יעדע איינע פון זיי, פון הונדערטער קינדער. מען האָט אונדז דאָ דערציילט, אַז איר פאַר-מאַגט אַ שול מיט איבער טויזנט קינ-דער. היינט איז ביי איך פאַראַן אַ קינדער-גאַרטן, וואָס איז דער מוסטער פון גאַנץ אַרגענטינע. דער אַלגעמיינער שול-וועזן קומט זיך ביי איך לערנען ווי אַנצופירן מיט אַ קינדער-גאַרטן. היינט אייערע שול-בנינים! מען האָט אונדז דאָ איבערגעגעבן אַז אייער רער אַ פּרינציפּאַל פון אַ יידישיס-טישער שול וואוינט גאַר אין אַ פאַ-לאַצאַל, אויפּגעבויט איבער אַ שול.

איר האָט אויך, ווי מען האָט אונז אינפאַרמירט, אַ געהויבענעם לערער-סעמינאַר מיט אַ פּולן פּיר-יאַריקן קורס. אַט ליגט פאַר מיר גאַר אַ

גרופע, וואָס וויל המשך, מוז נעמען אַ שטעלונג צו די אויבן דערמאָנטע יסודות. אַן אַ בית מדרש קאָן ניט זיין קיין קהלשער לעבן און מע האָט ניט קיין גייסטיקע היים וואוהין צו ברענגען קינדער. אַן וועלכער טאָז פאַרמע פֿון כשרות קאָן ניט זיין קיין באַשטימטע אָפּעוונדערטקייט. אַן שבת און יום־טובֿ קאָן ניט זיין קיין ייִדישע קדושה אין טאָג טעגלעכן לעבן.

וואָס פאַר אַ בית מדרש? וואָס איז דער עיקר פֿון כשרות? ווי אַזוי דאַרף מען אָפהיטן שבת? דאָס זיינען באַ־ווּנדערע פּראָבלעמען, וואָס דאָ איז ניט דער אָרט עס צו באַהאַנדלען. דער עיקר איז: אַ ייִדישער שולוועזן קאָן עס ניט איגנאָרירן. איגנאָרירט מען די דאָזיקע עיקרים קאָן יעדעס געוויינלעכע ווינטל אומוואַרפֿן דעם גאַנצן בנין.

אַ יחיד קען אַמאָל איגנאָרירן אַלע ייִדישע מצוות מעשיות און בלייבן אַ ייד און אַוודאי זיך פֿאַררעכענען פֿאַר אַ ייד. אַ גרופע, אַ קהל, וואָס פֿאַר־מירט זיך אויפצוהאַלטן ייִדישע אייגנ־אַרטיקייט קאָן ניט איגנאָרירן די יסודות פֿון ייִדישקייט און בלייבן לאַנג טעפּעריש.

איר, אַרגענטינער יידן, זעט, וואָס פֿאַר אַ פנים עס האָט אונדזער ייִדי־שיסטישער שולוועזן דאָ ביי אונדז אין די פֿאַראייניקטע שטאַטן נאָך פּערציק יאָר עקסיסטירן, אפשר וועט עס זיין אַ וואַרנונג פֿאַר אייך.

איך האָף, אַז יאָ, אויף מיין באַ־שיידענעם וועג גיב איך אַן אַ פּראָ־גראַם, אַ פּראָגראַם, וואָס איך מין, קאָן נאָך אַפילו איצט ראַטעווען דעם ייִדישיסטישן שולוועזן אין אַמעריקע. ביי אייך זיינען נאָך די שאַטנס ניט אַזוי לאַנג — איר קאָנט נאָך מער אויפּטאָן מיט דער פּראָגראַם ווי מיר דאָ.

און איצט מיינע טייערע יידן פון

ריסטן, אַנגענומען, דעם בית מדרש ניט.

דערציט איר אַ דור, ווי מיר דאָ, אויף אַבסטראַקציעס — מען דאַרף קענען ייִדיש. צוליב וואָס? מען דאַרף זיך באַקאַנט מיטן ייִדישן שבת, מיט ייִדישע יום־טובֿים, צוליב וואָס? אויב מען האַלט ניט, אַז מען דאַרף זיי אָפּהיטן אין וואָס פֿאַר אַ פֿאַרמע.

פֿאַרלאַזט זיך ניט אויף נאַציאָנאַ־ליזם, וואָס האַלט פֿון אַן אייגן לאַנד. מיט קיינע פֿאַרמעס פֿון נאַציאָנאַליזם קאָן מען ניט אויפּהאַלטן קיין אייגענ־נעם אייגנאַרטיקן לעבן אין תּפֿו־צות. לשון און די אַבסטראַקציע פֿון נאַציאָנאַלער קולטור זיינען ניט גענוג אויפצוהאַלטן וועלכע עס איז עטנישע גרופע אין דער פּרעמד. ביי אונדז דאָ אין די פֿאַראייניקטע שטאַטן איז ניט געלונגען קיין עטנישער גרופע, פֿון די שטאַרקסטע פעלקער, אויפצוהאַלטן איר אייגנאַרטיקייט. בלויז צוויי גרונ־פּעס האַלטן אַן זייער אידענטיטעט נאָכן דריטן און פּערטן דור — די יידן, ווייל זיי האָבן זיך אַריענטירט אויף אַן אידעע, און די בעערס צוליב זייער קאַליר. די פֿאַליאַקן, די פּראַנ־צויזן, די דייטשן, די סקאַנדינאַווישע פעלקער, זיינען פֿאַרשוואַנדן און האַל־טען דאָ אין פֿאַרשווינדן. די רייכסטע קולטור פֿון אַ היימלאַנד קאָן ניט געבן קיין באַרעכטיקונג פֿאַר אַ באַשטימטער מאַס אויפּלאַציע, וואָס איז נייטיק צו פירן אַן אייגנאַרטיקן לעבן. זאָל דאָס אויך דינען ווי אַן ענטפּער צו די גלות־פֿאַרלייקענער און צו די וואָס האַלטן ניט פֿון דאָזיקייט.

ייִדישקייט איז אַן אידעע, אַבער אַן אידעע וואָס האָט זיך קאָנקרעטיזירט אין מצות מעשיות. איך וואַלט גע־זאָגט, אַז אַ גרופע, וואָס האַלט ניט פֿון בית מדרש, שבת, יום־טובֿ און היט אַפּ בלויז מילה, מוז סוף כל סוף פֿאַרשווינדן און זיך אַסימילירן. אַ

דער גורל פון אונזערע יידישטישע שולן

איך פיר אן מיט אַ שלום־עליכם שול, פרוביר זי פירן אויף מיין וועג. דאָס וואָס איך דערצייל אייך דאָ איז פון פּערווענלעכער דערפאַרונג און איבער־לעבונג. די ידיעות וועגן אַלע ידי־שיסטישע שולן זיינען די ידיעות פון אַן אינעוויניקסטן מענטשן.

זי אייר תשט"ז

אַרגענטינע, זייט מיר מחל פאַר מינע שאַרפע און אַפענע רייד. נאָך אַלעמען בין איך ביי אייך אין לאַנד קיין מאָל ניט געווען. אָבער וועגן דעם אַמערי־קאַנער שולזעצן רייד איך ווי אַן אינע־ווייניקסטער מענטש. שוין קרוב דריי־סיק יאָר אַז איך בין אַקטיוו אין דער יידיש־וועלטלעכער דערציאונג. אויך איצט שטיי איך ניט פון דער ווייטנס.

סאַר דעם אינהאַלט פון קונטרס זיינען די אַרױסגעבער נישט פאַראַנטוואָרטלעך

יעדער איינער מעג עס איבערדריקן
דער אָרעס פון מחבר :

DR. S. SIMON
215 EAST 43 STREET
BROOKLYN 3, N. Y.

די הכנסה פון דעם קונטרס געהערט צו שלום עליכם פאָלקס שול גוי 15

174 East 51 St., Brooklyn 3, N. Y.

ISBN:0-657-03317-0

Printed in U.S.A. by
Aber Press, 37 East 18th St., New York, N. Y.